Veelzijdige natuur voor iedereen

Ambitiedocument Natuur



provincie Gelderland



Woord vooraf



Gezamenlijk op weg naar een natuurinclusieve samenleving

Gelderland is een provincie met veelzijdige natuur voor iedereen. Hoe willen we met deze natuurwaarden omgaan? Hoe zorgen we ervoor dat de biodiversiteit – meer variatie in planten en dieren – in onze provincie toeneemt? En hoe houden we de natuurwaarden en de biodiversiteit ook voor toekomstige generaties in stand?

Sinds de decentralisatie van het natuurbeleid werken we aan de realisatie en beheer van het Gelders Natuurnetwerk. Uit de evaluatie van het Natuurpact blijkt dat we goed op weg zijn. De daling van de gemiddelde natuurkwaliteit is inmiddels gestopt en in sommige gebieden neemt de kwaliteit zelfs weer licht toe. Desondanks blijft de kwaliteit van de natuur in onze provincie onder druk staan.

Dat is voor ons aanleiding om een stap verder te gaan; we willen niet alleen aan natuur in onze natuurgebieden werken, maar ook aan de natuur daarbuiten. We gaan werken aan een veerkrachtig biodiversiteitsnetwerk dat tegen een stootje kan en in staat is de klimaatverandering op te vangen. Daarom willen we bij alles wat we in onze mooie groene provincie doen natuurinclusief denken en doen voorop stellen.

Dit Ambitiedocument Natuur geeft richting aan de verandering naar een meer natuurinclusieve samenleving en het bespreekt de extra inzet die daarvoor nodig is. Maar deze ambitie daadwerkelijk realiseren lukt ons niet alleen. Daarvoor is samenwerking en inzet van ons allemaal nodig: van gemeenten, waterschappen, de landbouwsector, het maatschappelijk veld, het bedrijfsleven en de inwoners van Gelderland. Een mooi landelijk voorbeeld is de recent afgesloten intentieverklaring ‘Verklaring van Driebergen’ voor een Deltaplan Biodiversiteitsherstel groene ruimte van Nederland (november 2017).

Ik nodig iedereen uit om samen met ons dit ambitiedocument uit te werken en samen te werken met aandacht voor veelzijdige natuur voor iedereen. Niet alleen nu maar ook in de toekomst!

Jan Jacob van Dijk
Gedeputeerde Natuur

Arnhem, Ambitiedocument Natuur Gelderland
12 december 2017

Samenvatting

Gelderland is de groenste provincie van Nederland. Hoe willen we met de natuurwaarden in onze provincie omgaan? Wat is het belang ervan voor mensen? Hoe combineren we natuur met verschillende functies? En hoe houden we deze natuurwaarden voor toekomstige generaties in stand? Of te wel hoe realiseren we een gezonde, groene en veilige woon-, werk- en leefomgeving?

De afgelopen jaren werkte de provincie langs verschillende wegen aan de natuur in Gelderland. We hebben de natuurgebieden van het Gelders Natuurnetwerk vergroot en waar mogelijk aan elkaar verbonden. De milieukwaliteit is verbeterd via de Programmatische Aanpak Stikstof en de Kaderrichtlijn Water. En via het ondersteunen van (agrarisch) natuur- en landschapsbeheer, het beschermen van de natuur via wetgeving en het stimuleren van burgerbetrokkenheid is de kwaliteit van het landschap behouden en waar mogelijk verbeterd.

Urgentie

Ondanks alles wat we gedaan hebben blijft de kwaliteit van de natuur in Gelderland echter onder druk staan. Insecten verdwijnen, eiken en vogels op de Veluwe sterven door verzuring van de bodem en aansprekende landschapselementen worden weggehaald. Met het huidige beleid hebben we in Nederland naar verwachting de biodiversiteitsdoelstelling in 2027 vergroot van de huidige 55% naar 65%. Daarmee blijft er nog een opgave van 35% openstaan voor het behouden of verbeteren van soorten die op de Vogel- en Habitat Richtlijn staan.

Kansen voor een natuurinclusieve samenleving

Er zijn ook kansen. Zoals de toenemende aandacht voor een duurzame samenleving. Bijvoorbeeld in VN-doelstelling vijftien staat: aandacht voor herstel van ecosystemen en behoud van biodiversiteit. En de aandacht in de samenleving voor natuur, circulaire economie, klimaatverandering, gezonde leefstijl en gezond voedsel.



Natuurinclusief denken en doen

De urgentie en de kansen vragen om een integrale benadering van natuurinclusief denken en doen. Dit sluit aan bij de maatschappelijk trend naar meer aandacht voor duurzaamheid en natuurinclusiviteit. De komende jaren gaan we op basis van vier ambities aan veelzijdige natuur in Gelderland werken:

- Ambitie 1: Mensen dichter bij de natuur brengen
- Ambitie 2: Natuurinclusief werken is de norm
- Ambitie 3: Natuur en klimaat: logische partners
- Ambitie 4: Meer variatie in planten en dieren genereren (biodiversiteit)

Ambitie 1: Mensen dichter bij de natuur brengen

Meer aandacht voor natuur begint bij mensen. We willen mensen meer bewust laten zijn van hun omgeving, van de natuur om hen heen en wat zij daar aan kunnen bijdragen. Dat kan doorwerken in hun manier van leven, recreëren en werken. Bovendien zal er meer begrip zijn voor de maatregelen die genomen moeten worden voor het in stand houden en ontwikkelen van de biodiversiteit. We werken dit in de volgende acties uit:

- Natuur dichter bij mensen brengen door regelmatig te communiceren, werken met ambassadeurs van de Gelderse natuur, samen met inwoners natuur realiseren in de directe omgeving.
- De jeugd dichter bij de natuur brengen door bijvoorbeeld het aanleggen van groene schoolpleinen, meer aandacht voor natuur in het onderwijs en de jeugd meer betrekken bij ontwikkeling en beheer.
- Ondersteunen van burgerinitiatieven en vrijwilligers.

Ambitie 2: Natuurinclusief werken is de norm

In de natuurgebieden heeft de provincie samen met eigenaren en beheerders al veel gedaan. Willen we een stap verder komen bij het in stand houden en ontwikkelen van biodiversiteit, dan moeten we zoeken naar combinaties met andere activiteiten en functies. Dat geldt met name voor de situatie buiten de natuurgebieden. We zien de natuur nog te veel en te vaak als een hindermacht; een macht die beperkingen oplegt en ontwikkelingen tegenhoudt. Als we echter vanaf het begin de mogelijkheden die de natuur biedt in onze activiteiten meenemen, leidt dit tot meer variatie in oplossingen en tot meer kwaliteit en biodiversiteit. Hier is sprake van een win-winsituatie: natuur is geen hindermacht meer en de biodiversiteit gaat vooruit.De voorgestelde acties rondom natuurinclusief werken richten zich op de volgende drie doelgroepen:

- De overheid: die geeft het goede voorbeeld;
- De landbouwsector: natuurinclusieve landbouw heeft de toekomst;
- Het bedrijfsleven: natuur als vestigings- en bedrijfskwaliteit.

Ambitie 3: Natuur en klimaat: logische partners

De klimaatverandering noopt ons om anders te denken over de inrichting van onze steden, onze bedrijventerreinen en onze landbouwgebieden. We moeten ons aanpassen en inspelen op weersextremen, waarbij we onder andere de 'groen-blauwe dooradering' – het groen in de steden en de rol van water in de bodem, in rivieren, beken en stroompjes – opnieuw moeten definiëren. Dit is goed te combineren met natuurontwikkeling en natuur in de stad, maar ook met een verandering naar natuurinclusief werken. Natuur kan - bijvoorbeeld door de aanleg van bos- eveneens een bijdrage leveren aan het vastleggen van CO_2.t

Ambitie 4: Meer variatie in planten en dieren genereren (biodiversiteit)

De meeste biodiversiteit is op dit moment te vinden in de natuurgebieden. Dat is niet verbazingwekkend, want daar hebben we tot op de dag van vandaag hard aan gewerkt. Met de ambities 1, 2 en 3 zal ook de variatie in planten en dieren *buiten* de natuurgebieden toenemen, namelijk in de stad, in het water en op het platteland.

Samenwerken met elkaar

Deze ambities realiseren is geen taak van de provincie alleen. Dat lukt alleen door de inzet van en samenwerking met gemeenten, waterschappen, het maatschappelijk veld, het bedrijfsleven en de inwoners van Gelderland. De provincie wil het goede voorbeeld geven en met inzet van de instrumenten die zij heeft regisseren en faciliteren waar dat kan. Maar uiteindelijk zal deze verandering vanuit de mensen zelf moeten komen en zal de rol van de provincie vooral agenderend zijn. Het is nadrukkelijk niet de bedoeling dat deze ambities alleen gerealiseerd kunnen worden doordat de provincie subsidies geeft, de regie voert of harde instrumenten inzet.

Leeswijzer

Hoofdstuk 1 geeft de aanleiding, de urgentie en de vier ambities van het Ambitiedocument weer. In de hoofdstukken 2, 3, 4 en 5 werken we ze in een korte omschrijving uit en koppelen er acties aan. Hoofdstuk 6 gaat in op de uitvoering van acties, de rollen, de verantwoordelijkheden en het bijbehorende instrumentarium.

Inhoudsopgave

Woord vooraf 3

Samenvatting 4

1 Gelderland, een provincie met veelzijdige natuur voor iedereéén 9

1.1 Aanleiding 9
1.2 Urgentie 10
1.3 Maatschappelijke ontwikkelingen 11
1.4 Onze ambities voor de natuur in Gelderland 12

2 Ambitie 1: Mensen dichter bij de natuur brengen 15

2.1 De natuur dichter bij mensen brengen 15
2.2 De jeugd dichter bij de natuur brengen 16
2.3 Ondersteunen van burgerinitiatieven en vrijwilligers 17

3 Ambitie 2: Natuurinclusief werken is de norm 19

3.1 De overheid geeft het goede voorbeeld 20
3.2 Natuurinclusieve landbouw heeft de toekomst 23
3.3 Natuur als vestigings- en bedrijfskwaliteit 24

4 Ambitie 3: Natuur en klimaat: logische partners 26

5 Ambitie 4: Meer variatie in planten en dieren; biodiversiteit 28

5.1 Natuurgebieden met kwaliteit 30
5.2 Waternatuur 31
5.3 Natuur op het platteland 32
5.4 Natuur in de stad 33
5.5 Soortenrijkdom 35

6 Uitvoering **37**

Ambitie 1: Mensen dichter bij de natuur brengen 37
Ambitie 2: Natuurinclusief werken wordt de norm 38
Ambitie 3: Natuur en klimaat; de logische combinatie 39
Ambitie 4: Meer variatie in planten en dieren genereren (biodiversiteit) 40
Verklaring van gebruikte afkortingen 41

Bijlage 1: Betrokkenen in het proces **42**

Bijlage 2: Relatie met andere provinciale plannen **45**

Colofon **49**



1 Gelderland, een provincie met veelzijdige natuur voor iederéén

1.1 Aanleiding

Gelderland is de groenste provincie van Nederland. De veelzijdige natuur varieert van de robuuste bosgebieden op de Veluwe en de vele vogels in het rivierenlandschap tot het kleinschalige landschap met de patrijs in de Achterhoek en het bloemrijke parkje in de buurt.
Hoe realiseren we een gezonde, groene en veilige woon-, werk- en leefomgeving? Hoe willen we met de natuurwaarden in onze provincie omgaan? Wat is het belang ervan voor mensen? Hoe combineren we natuur met de verschillende functies? En hoe houden we deze natuurwaarden voor toekomstige generaties in stand?

Er is al veel gedaan

De afgelopen jaren werkte de provincie langs verschillende wegen aan de natuur in Gelderland. Een kort overzicht:

- Vergroten en verbinden van de natuurgebieden van het Gelders Natuur Netwerk door nieuwe natuur en ecologische verbindingszones te realiseren, landschapselementen aan te leggen en een actief soortenbeleid te voeren;
- Verbeteren van milieukwaliteit via de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS) en de Kaderrichtlijn Water (KRW);
- Ondersteunen van (agrarisch) natuur- en landschapsbeheer via de Subsidieregeling Natuur en landschapsbeheer (SNL);
- Beschermen van de natuur via de Wet Natuurbescherming (Natura 2000, soorten en houtopstanden) en de Ruimtelijke Ordening (Omgevingsverordening);
- Stimuleren van burgerbetrokkenheid, de inzet van vrijwilligers en burgerinitiatieven via structurele ondersteuning van Gelderse Natuur en Milieu Federatie (GNMF), het Instituut voor natuureducatie (IVN), de Stichting Landschapsbeheer Gelderland (SLG) en de regeling Burgerinitiatieven.

Wat is er de afgelopen jaren gerealiseerd

- Sinds 2013 heeft de provincie 2.543 hectare landbouwgrond her bestemd tot natuur van de 4.273 hectare die nodig is voor natuurontwikkeling. Verder is er sinds 2013 al 3.694 hectare nieuwe natuur ingericht. In totaal is er 8.414 hectare nieuwe natuur gerealiseerd in 2025.
- Er staat 84.167 hectare natuur onder contract van de subsidieregeling Natuur- en Landschapsbeheer (SNL)
- 8.281 hectare landbouwgebied staat onder contract van het agrarisch natuur- en landschapsbeheer (ANLB)
- Binnen Gelderland lopen dertien projecten in het kader van actief soortenbeleid, zoals kamsalamander en vlinders.
- In zeven gebieden is de provincie bezig met het inrichten van nieuwe natuur op provinciale gronden
- We tellen 26 gebiedsaanpakken nieuwe natuur. Daarvan vinden er vijftien plaats onder leiding van gebiedspartners en elf onder leiding van de provincie. De inzet is het realiseren van ruim 2100 hectare nieuwe natuur.
- Er zijn vijftien Natura 2000-beheerplannen. Van twaalf plannen is de provincie voortouwnemer en van drie plannen zijn anderen dat (Binnenveld, St Jansberg en Randmeren). Van alle N2000 plannen zijn er tien vastgesteld, drie in ontwerp en voor twee plannen moet de vaststelling nog starten.
- Er zijn 190 PAS herstelmaatregelen geformuleerd (eerste fase). Daarvan is elf % gerealiseerd, voor 26% van de maatregelen is de uitvoering gestart en voor de overige 63% worden nu plannen gemaakt.
- In totaal doen 40 van de 54 gemeenten mee aan de landschapsregeling
- In totaal doen twintig burgerinitiatieven doen mee aan de regeling burgerbetrokkenheid
- Zorgvuldig omgaan met het betrekken van vrijwilligers en lokale organisaties in gebiedsprocessen
- Uitwerking PIT-traject
- Gemeentelijk en waterschaps- vrijwilligersbeleid
- Meer samenwerking tussen organisaties die vrijwilligers begeleiden

Deze werkwijze werpt zijn vruchten af, want soorten als de otter, kraanvogel en de wolf weten ons te vinden. Het duurzaam voortbestaan van de soortenpopulatie – het doel van de Vogel- en Habitatrichtlijn – in de Nederlandse natuurgebieden groeit naar verwachting van 55% in 2015 naar 65% in 2027 (zie evaluatie Natuurpact PBL, 2017).

Natuur is overal
Natuur betekent voor iedereen iets anders. Voor de een zijn het de zeldzame planten en dieren in een beschermd natuurgebied of de bijzondere vogels in het vizier van de verrekijker. Voor de ander is het de buurtmoestuin of het groen in de straat.

Natuur vindt je overal; in de stad, op het platteland en in de natuurgebieden. Het vormt een aantrekkelijke omgeving om in te wonen, te werken en te recreëren.

We beleven plezier aan de natuur, maar het heeft ons meer te bieden. Het levert schoon drinkwater, materiaal voor het bouwen en gezonde voeding. De groene en blauwe omgeving vormen ook natuurlijke hulpbronnen. Denk aan de schaduw van bomen die verkoeling geven of aan het vasthouden van water in de bodem na een harde regenbui.

Natuur is GROEN
Natuur is BIODIVERSITEIT
Natuur is LANDSCHAP
Natuur is BELEVING
Natuur is BOS
Natuur is BODEM
Natuur is RUST

Meer maatschappelijke betrokkenheid
Het huidige beleid ligt vast in de Beleidsuitwerking Natuur en Landschap (2012) en de Omgevingsvisie. Dit beleid zet de provincie voort. Maar de tijd staat niet stil. Willen we een stap verder komen dan vraagt dat van ons allemaal – overheden, de landbouwsector, maatschappelijke organisaties, bedrijven en burgers – méér te doen aan natuur. Oók aan natuur buiten de natuurgebieden. We moeten toe naar natuurinclusief denken en doen.

Status van het ambitiedocument Natuur
Dit Ambitiedocument van de provincie Gelderland geeft invulling aan die verandering en beschrijft de noodzakelijke extra inzet die we moeten leveren. Het is in overleg met interne en externe mensen tot stand gekomen (zie bijlage 1).

Dit ambitiedocument Natuur is bouwsteen voor de actualisatie van onze Omgevingsvisie die eind 2018 wordt vastgesteld.

De omgevingsvisie zal dan tevens fungeren als onze Natuurvisie zoals aangegeven in de Wet Natuurbescherming (WNb, artikel 1.7). Ook is het de basis voor de uitvoering van ons beleid de komende jaren. De relatie van dit plan met andere plannen is opgenomen in bijlage 2.

1.2 Urgentie
Ondanks alles wat we al hebben gedaan blijft de kwaliteit van de natuur in Gelderland onder druk staan.

Insecten verdwijnen
In de wetenschap en de pers verschijnen de laatste tijd steeds meer berichten over de achteruitgang van de natuur. De trend is dat steeds meer vliegende insecten verdwijnen. 80% procent van het totale aantal soorten op aarde bestaat uit insecten. Ze zijn enorm belangrijk voor de natuur. Ze spelen een belangrijke rol bij het bestuiven van wilde planten en landbouwgewassen en veel broedvogels brengen er hun jongen mee groot. Er zijn aanwijzingen dat de achteruitgang het gevolg is van nieuwe bestrijdingsmiddelen die in de landbouw worden gebruikt. Een tweede reden voor de achteruitgang van de insecten is dat veel kleine stukken natuur steeds meer worden omgeven door intensief gebruikte landbouwgebieden. Dit zien we ook in Gelderland.

Eiken en vogels sterven op de Veluwe
Recente onderzoeken geven aan dat de natuur op de Veluwe wordt aangetast doordat de bodem verzuurt. Dit leidt tot sterfte van eiken en vogels. De belangrijkste oorzaak van de verzuring is de stikstofdepositie; de hoeveelheid stikstof die op de bodem neerslaat. De stikstof komt in Gelderland vrij vanuit de landbouw, het verkeer en de industrie – naast een hoeveelheid die we krijgen uit de rest van Nederland en het buitenland. In Gelderland proberen we de effecten van het teveel aan stikstof al jaren terug te dringen. Op dit moment nemen we maatregelen via de PAS: programmatische aanpak stikstof.

Aansprekende landschapselementen verdwijnen
Kruidenrijke randen en bermen, houtwallen, singels en poelen... het zijn stuk voor stuk elementen die het Gelderse landschap haar eigenheid geven. Sluipenderwijs verdwijnen er echter steeds meer. Of ze worden slecht onderhouden. Redenen zijn de steeds intensievere landbouw, de beperkte aandacht voor groene handhaving, maar ook de keuzes die overheden maken voor het beheer van wegen en waterlopen.

Afnemende biodiversiteit in de bodem
De toplaag is cruciaal voor het bestaan en functioneren van de mens en vele andere levensvormen. De kwaliteit van de toplaag (en dan wordt bedoeld samenhang van de chemische, fysische en biologische factoren) heeft aanzienlijke invloed heeft op onze gezondheid, het klimaat, het landschap, de natuur en de kwaliteit van ons voedsel en drinkwater. Dit tamelijk onbekende bodemleven staat onder toenemende druk door vermesting en verzuring, zowel in de natuur- als landbouwgebieden. Een voorwaarde voor gezonde natuur is een gezonde bodem. Met het bodemleven wordt bedoeld, de aanwezigheid van schimmels, bacteriën, wormen, etc.

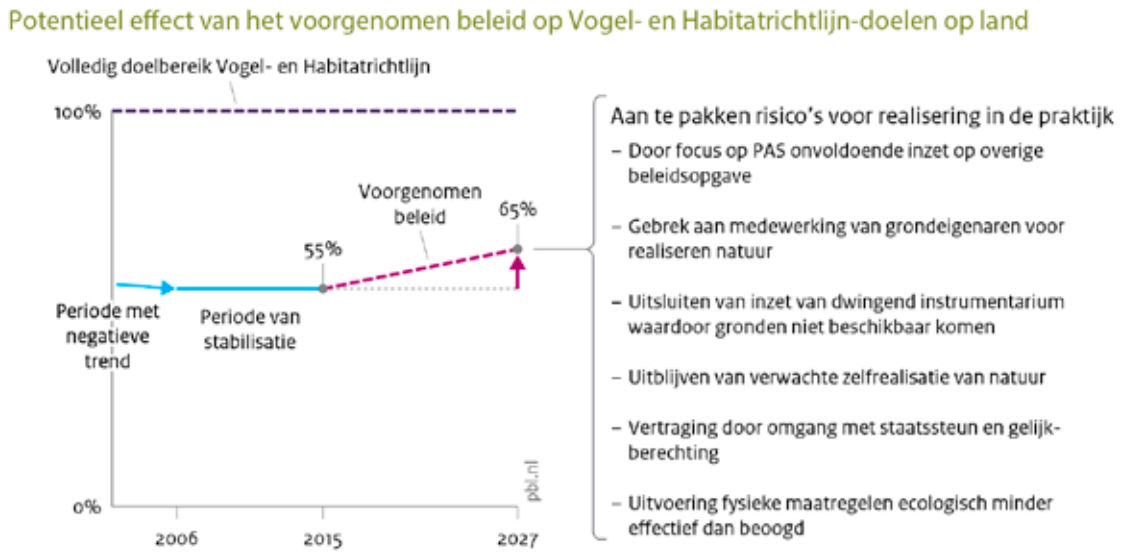
Evaluatie van het Natuurpact
In 2013 hebben Rijk en provincies afspraken gemaakt over hun inzet voor de Europese biodiversiteitsdoelstellingen (VHR) en over het vergroten van de maatschappelijke en economische betekenis van natuur. Zij hebben dit vastgelegd in het Natuurpact. De afspraken in het Natuurpact vormen ook de basis voor de decentralisatie van het natuurbeleid en bijbehorende middelen van Rijk naar provincies.
In januari 2017 evalueerde het Planbureau voor de Leefomgeving het Natuurpact. Daaruit blijkt dat we het doel van de Vogel- en Habitatrichtlijn voor natuur op het land met de uitvoering van de huidige plannen in Nederland naar verwachting in 2027 hebben vergroot van 55 naar 65% (zie figuur 1).

Met 'huidige plannen' bedoelen we dan vooral:
- de realisatie van nieuwe natuur
- de eerste fase van de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS)
- maatregelen vanuit de Kaderrichtlijn Water (KRW)

Na het volledig uitvoeren van het huidige beleid blijft er idealiter nog een opgave van 35% openstaan voor het behouden of verbeteren van VHR-soorten. Het Planbureau adviseert Gelderland vooral te werken aan het tegengaan van verdroging, verzuring, vermesting en versnippering.
De evaluatie van het Natuurpact geeft ook aan dat de ambities van de Nederlandse provincies weliswaar zijn verbreed, maar dat er meer aandacht nodig is voor het versterken van de maatschappelijke betrokkenheid en het versterken van de relatie tussen natuur en economie.

1.3 Maatschappelijke ontwikkelingen
De lidstaten van de Verenigde Naties (VN) stelden op 25 september 2015 de ontwikkelingsagenda voor 2015-2030 vast. De agenda bestaat uit zeventien werelddoelen voor duurzame ontwikkeling. Zij gelden in alle landen en voor alle mensen. Doel vijftien is het herstel van ecosystemen en behoud van biodiversiteit. Op de site van SDG Nederland staat meer informatie over de officiële omschrijving.

Figuur 1



Bron: PBL

Transitie naar een duurzame samenleving
In de nieuwe Gelderse Omgevingsvisie is duurzaamheid een van de focusopgaven waarbinnen biodiversiteit een belangrijke opgave is. De transitie naar een duurzame samenleving betekent naast meer aandacht voor natuur ook aandacht voor:

- circulaire economie
- klimaatverandering
- een gezonde leefstijl
- gezond voedsel

Deze thema's bieden tal van mogelijkheden om te combineren met de aandacht voor natuur.

Circulaire economie
Gelderland kiest voor een innovatieve, circulaire en internationaal georiënteerde economie die duurzame groei en werkgelegenheid moet opleveren. Het begrip duurzaamheid betekent dat we op een andere manier kijken naar de wijze waarop we producten produceren en ons leven inrichten. Dit sluit goed aan bij de ambitie om meer rekening te houden met de omgeving en de natuur. Met andere woorden: om natuurinclusief te werken (zie hoofdstuk 3).

Klimaatverandering
De politiek is zich bewust van de klimaatverandering die speelt. Het net gesmede regeerakkoord verwoordt het als volgt: 'We pakken de uitdaging van de klimaatverandering aan. Nederland wordt duurzaam.' De combinatie met natuur is hierbij belangrijk, zowel wat betreft het goed opvangen van de klimaatverandering in stad en land als het vasthouden van CO_2 (zie hoofdstuk 4).

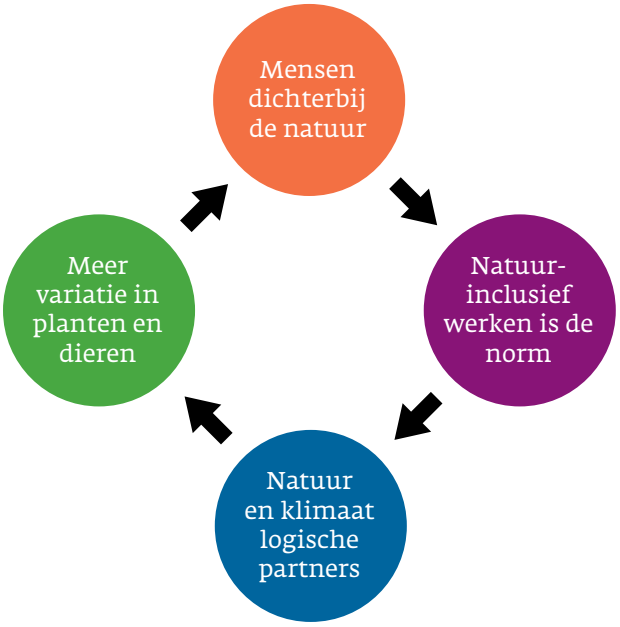
Aandacht voor een gezonde leefstijl
Nederlanders hebben steeds meer aandacht voor een gezonde leefstijl en voor gezond voedsel. Ze willen graag fietsen en wandelen in de natuur dicht bij hun woonomgeving. Of ze gaan zelf aan de slag met het ontwikkelen en beheren van de natuur in de buurt (zie hoofdstuk 2).

Gezond voedsel
Consumenten vragen meer en meer om duurzaam geteeld voedsel. Ook willen ze graag weten waar en hoe het voedsel geproduceerd wordt. Deze aandacht voor duurzaam voedsel biedt mogelijkheden voor de ontwikkeling van een meer duurzame, natuurinclusieve landbouw (zie hoofdstuk 3.2).

1.4 Onze ambities voor de natuur in Gelderland

We gaan op basis van vier ambities aan de gewenste veelzijdige en duurzame natuur werken:
Ambitie 1: mensen dichter bij de natuur brengen
Ambitie 2: natuurinclusief werken is de norm
Ambitie 3: natuur en klimaat logische partners
Ambitie 4: meer variatie in planten en dieren genereren (biodiversiteit)

De vier ambities staan niet los van elkaar. Meer aandacht voor natuur begint bij mensen. Als mensen zich bewuster zijn van hun omgeving, van de natuur om hen heen en wat zij daar aan kunnen bijdragen dan leidt dat tot natuurinclusief denken en doen, natuur inclusief leven. Daarmee kan de klimaatverandering en andere effecten van ons handelen op de natuur minder worden en leidt dit vanzelf tot meer variatie in planten en dieren. Wat dan weer goed is voor mensen, waarmee de cirkel rond is.



Mensen dichter bij de natuur brengen
Meer aandacht voor natuur begint bij mensen. Dat willen we doen door mensen zich meer bewust te laten zijn van wat natuur voor hen kan betekenen. Als mensen zich bewuster zijn van hun omgeving, van de natuur om hen heen en wat zij daar aan kunnen bijdragen, dan kan dat doorwerken in hun manier van leven en werken. Het levert bovendien meer begrip op voor de maatregelen die genomen moeten worden voor de instandhouding en ontwikkeling van de biodiversiteit.

Natuurinclusief werken is de norm
In de natuurgebieden heeft de provincie samen met eigenaren en beheerders al veel gedaan om de instandhouding en ontwikkeling van de biodiversiteit te realiseren. Willen we een stap verder komen, met name buiten de natuurgebieden, dan moet de combinatie gezocht worden met andere activiteiten en functies, zoals landbouw, recreatie, wonen en werken. We zien de natuur nog te veel en te vaak als een hindermacht; een macht die beperkingen oplegt en ontwikkelingen tegenhoudt. Als we echter de mogelijkheden die de natuur biedt vanaf het begin in onze activiteiten meenemen, leidt dit tot meer variatie in oplossingen en tot meer kwaliteit en biodiversiteit. Hier is sprake van een win-winsituatie: natuur is geen hindermacht en de biodiversiteit gaat vooruit.

Natuur en klimaat; logische partners
De komende jaren zal er meer aandacht zijn voor de wijze waarop we de klimaatverandering kunnen tegengaan of opvangen. Dit is goed te combineren met natuurontwikkeling, met natuur in de stad en met een verandering naar natuurinclusief werken. Ook kan natuur een bijdrage leveren aan het vastleggen van CO_2.

Meer variatie in planten en dieren genereren (biodiversiteit)
Op dit moment vinden we de meeste biodiversiteit in de natuurgebieden. Dat is niet verbazingwekkend. Daar lag tot op de dag van vandaag onze focus. Met de extra inzet die we als provincie gaan doen, zal ook de variatie in planten en dieren *buiten* de natuurgebieden toenemen; in de stad, in het water en op het platteland.

Samenwerken met elkaar
Deze vier ambities realiseren is geen taak van de provincie alleen. Het vraagt inzet van en samenwerking met gemeenten, waterschappen, de landbouwsector, het maatschappelijk veld, het bedrijfsleven en de inwoners van Gelderland. De rol van de provincie zal hierin zijn dat zij het goede voorbeeld wil geven en zal regisseren en faciliteren waar nodig, met de inzet van de instrumenten die zij heeft. Het is niet de bedoeling dat deze ambities alleen maar gerealiseerd kunnen worden doordat de provincie subsidies geeft, de regie voert of harde instrumenten inzet. Uiteindelijk zal de verandering vanuit de mensen zelf moeten komen.

Samenwerken over de grenzen van Gelderland
Gelderland is geen eiland op zich. Waar mogelijk zoeken we de samenwerking met de ons omringende provincies en Duitsland.



2 Ambitie 1: Mensen dichter bij de natuur brengen

Een groene leefomgeving is een belangrijke voorwaarde voor een goede kwaliteit van leven. Maar welke rol de natuur en biodiversiteit daarin kan spelen en wat dit voor de mens kan betekenen is vaak niet bekend, blijkt uit de gesprekken die wij met Gelderlanders hebben gevoerd. Natuur kan bijdragen aan een gezond leefklimaat. Zo herstel je in een groene omgeving sneller van stress en maak je makkelijker sociaal contact. Een groene omgeving stimuleert ook om te bewegen, te sporten en zorgt voor een optimale ontwikkeling van kinderen.

Uit dezelfde gesprekken komt ook naar voren dat de inwoners en recreanten van Gelderland graag actief zijn in de natuur door te fietsen, te wandelen, of door zelf aan de slag gaan met het ontwikkelen en beheren van de natuur, zoals bijvoorbeeld de organisaties Mooi Binnenveld en Buur maakt Natuur.

Aandacht voor wat mensen beweegt
De provincie Gelderland vindt het belangrijk dat mensen zich bewust worden van de waarde van een groene leefomgeving. Daarom probeert zij de betrokkenheid bij de natuur te vergroten. Daarmee vergroot immers ook het draagvlak voor natuurbeleid. Dit hopen we te bereiken door aandacht te hebben voor wat mensen beweegt.
We luisteren naar onze inwoners, betrekken hen bij gebiedsprocessen, stimuleren inactieven en faciliteren vrijwilligers zodat zij beter kunnen functioneren. Door het aanleggen of toegankelijk maken van natuur in de directe omgeving brengen we de mensen letterlijk dichter bij de natuur.
Ook wordt de combinatie gelegd met landschap, klimaat en gezond voedsel. Ook willen we de acties zo dicht mogelijk bij de mensen organiseren.
Dat betekent dat we bij de uitvoering zo veel mogelijk gebruik maken van organisaties en instanties die dicht bij de mensen staan.

Drie doelgroepen
Bij de voorgestelde acties om mensen dichter bij de natuur te brengen onderscheiden we de volgende drie doelgroepen:

- De grote groep van inwoners die (nog) weinig kennis heeft van de natuur in Gelderland;
- De jeugd;
- De groep van inwoners die al actief zijn in burgerinitiatieven en/of als vrijwilligers.



2.1 De natuur dichter bij mensen brengen

Door de natuur zo dicht mogelijk bij de mensen te brengen hopen we de maatschappelijke bewustwording te versterken. Dit is geen quick fix, maar vraagt continue aandacht en acties. En pas in de loop van de tijd zullen resultaten zichtbaar worden. Een speciale uitdaging hierbij vormt de groep inwoners die (nog) weinig kennis heeft van de natuur in Gelderland.

Acties
Voorgestelde acties om de natuur dichter bij de mensen te brengen:

1. **Regelmatig communiceren over natuur in de omgeving.**
   Door succesvolle (burger-) initiatieven een podium te geven via verschillende media raken meer mensen geïnspireerd om iets voor de natuur in Gelderland te doen. Het communiceren over de natuur kan ook een bijdrage leveren aan het urgentiebesef dat natuur een belangrijke voorwaarde is voor een goede kwaliteit van leven.

Communicatiekanalen die hiervoor ingezet kunnen worden, zijn TV Gelderland, sociale media, lokale bladen, natuurplaatjes van Gelderland bij de supermarkt, een iPadspel (Hoge Veluwe), de week van de Gelderse Natuur als jaarlijks terugkerend evenement en dergelijke. Samen met de Gelderse Partners Natuur en Landschap gaan we hiervoor een communicatietraject uitzetten.

2. **Ambassadeurs van de Gelderse natuur.**
   Vrijwilligers, recreatieondernemers, tuincentra, hoveniers, vloggers, vrijwilligers en natuurrangers kunnen een belangrijke rol spelen in het onder de aandacht brengen van de Gelderse natuur. De cursus 'Gastheer van het landschap' kan als basis dienen.

3. **Samen met inwoners natuur realiseren in hun directe omgeving.**
   Door inwoners te betrekken bij ontwikkelingen in hun directe omgeving en door goed naar hen te luisteren komt de natuur dichterbij te staan. Natuurmonumenten heeft goede ervaringen met streekconferenties en Stichting Landschapsbeheer Gelderland met 'levend landschap', terwijl Grrroen in Kronenburg samen met inwoners werkt aan een groenere en klimaatbestendige stedelijke omgeving. En natuurlijk zijn er nog meer manieren te bedenken om inwoners te betrekken bij de ontwikkeling, uitvoering en beheer van natuur en landschap in hun directe woonomgeving. Het initiatief voor dit soort ontwikkelingen kan bij verschillende partijen liggen. Bij de inwoners zelf, maar ook bij gemeenten, waterschappen en natuurbeheerders.

Iedereen heeft bij deze acties een rol te vervullen. De Gelderse Partners Natuur en Landschap kunnen dit met elkaar afstemmen en concreet maken, terwijl de provincie kan faciliteren. Op gemeentelijk niveau spelen de gemeenten een belangrijke rol in de afstemming met inwoners en lokale partners.



Kinderen uit Halle bieden een manifest aan de Provinciale Staten op 21 juni 2017.



Het Jongerenadviesbureau van IVN betrekt jongeren bij de ontwikkeling, uitvoering en beheer van natuur en landschap. Hierboven het Jongerenadviesbureau van het College Schaersvoorde uit Winterswijk op 15 december 2017.

2.2 De jeugd dichter bij de natuur brengen

De jeugd heeft de toekomst. De jeugd (kinderen en jongeren van 6 tot 20 jaar) is belangrijk voor het versterken van de maatschappelijke bewustwording op de lange termijn. We zien graag dat de jeugd – en daarmee bereiken we hopelijk ook de ouders en de familie – meer in aanraking komt met de natuur en dat ze begrijpt wat deze voor hen betekent. Dit kan door natuurbeleving, natuureducatie, en betrokkenheid bij ontwikkelingen in de buurt. De jeugd groeit daardoor hopelijk op tot natuurbewuste en betrokken volwassenen.

Acties

Voorgestelde acties om de jeugd dichter bij de natuur te brengen:

1. **Meer groene schoolpleinen en sportvelden.**
   De interesse in groene schoolpleinen of gezonde schoolpleinen wordt steeds groter. Een groen schoolplein brengt creativiteit, rust, ruimte voor ontdekking en veelzijdige beweging samen. Daarnaast draagt een groen schoolplein bij aan het behoud van planten- en dierensoorten. We willen hier meer op in gaan zetten en kijken wat er nodig is om scholen te faciliteren in het aanleggen van deze groene schoolpleinen. Hetzelfde geldt voor groene sportvelden. Samen met andere programma's binnen de provincies, intermediaire organisaties en gemeenten kijken we welke scholen en sportverenigingen interesse hebben.

2. **Jongeren betrekken bij natuur- en landschapsontwikkeling en beheer.**
   Dit kan via
   – de inzet van het Jongeren Adviesbureau. Dit bureau geeft eerst een advies en voert daarna (een deel van) het idee met de school uit. Ons doel: de komende drie jaar elk half jaar een Jongeren AdviesBureau aan het werk zetten en daar publiciteit aan geven.

Samen met andere programma's binnen de provincies, Gelders Partners Natuur en Landschap, IVN en gemeenten kijken we waar bepaalde ontwikkelingen spelen en welke scholen interesse hebben.
- Vrijwilligers en burgerinitiatieven kunnen veel meer samenwerking zoeken met scholen. Overheden en de Gelderse Partners Natuur en Landschap kunnen daarbij faciliteren. Een mooi voorbeeld is het initiatief in Berkelland, waar het bewoners uit Halle samen met een lagere school een kindermanifest opstelde. Met daarin onder andere de heide behouden door de natuur de vrije loop te laten gaan, aandacht voor het opruimen van de troep, zandpaden behouden

3. **Meer aandacht voor natuur in het onderwijs.**
   Via het aanbieden van verschillende vormen van natuureducatie hopen we scholen en leraren te enthousiasmeren om natuur en landschap op het lesprogramma te zetten. De afgelopen jaren hebben gemeenten hier echter flink op bezuinigd. Hoe krijgen we dit weer structureel in het onderwijsprogramma? We stellen voor om hier samen met gemeenten naar te kijken. Daarbij is de combinatie met water, klimaat en voedsel ook een belangrijke.

Bij de genoemde acties hebben gemeenten en scholen een belangrijke rol. De provincie, Gelders Partners Natuur en Landschap, IVN en Natuur- en MilieuEducatie kunnen faciliterend optreden.

2.3 Ondersteunen van burgerinitiatieven en vrijwilligers

Burgerinitiatieven en vrijwilligersgroepen brengen mensen letterlijk dichter bij de natuur. Deze groepen hebben de passie iets te willen doen. De vrijwilligers werken onder meer voor terreinbeherende organisaties, SLG, IVN, landgoedeigenaren, waterschap en gemeenten. Zij zijn onze directe ambassadeurs en verdienen onze volle aandacht.

We willen actieve inwoners van Gelderland behouden en hun aantal zelfs uitbreiden. Inzet is de slagkracht, continuïteit en ambassadeursfunctie van deze groepen te vergroten. Dat vraagt om een sterk netwerk, met ruimte voor kennisuitwisseling via onder andere cursussen en e-learning.

Meer dan 200 vrijwilligersgroepen
In Gelderland werken meer dan 200 vrijwilligersgroepen in en aan de natuur en het landschap. De werkzaamheden variëren van het knotten van wilgen en het beschermen van weidevogelnesten tot het inventariseren van vleermuizen en het aanbrengen van meer groen in de stad. Dit vrijwilligerswerk is van onschatbare waarde; het is onmisbaar bij de instandhouding van een gezonde natuur en de beleving daarvan.

Acties
Voorgestelde acties voor het ondersteunen van burgerinitiatieven en vrijwilligers:

1. **Gelderse Natuurprijs.**
   De provincie reikt eens in de twee jaar de natuurprijs 'Het Gouden Hert' uit aan een groep vrijwilligers of een burgerinitiatief die dat jaar het beste positieve effect op de natuur heeft gehad. De kans is groot dat andere inwoners en/of bedrijven geïnspireerd raken en zich ook gaan inzetten voor de natuur in Gelderland. Dit in afstemming met de tweejaarlijkse Gelderse prijs voor ruimtelijke kwaliteit. In 2019 wordt de eerste prijs uitgereikt

2. **Jaarlijks evenement voor vrijwilligers en burgerinitiatieven.**
   Op 3 november 2017 organiseerde de provincie Gelderland samen met andere organisaties voor het eerst een vrijwilligersevenement onder de titel 'Biodiversiteitsdag'. Deze dag werd zeer goed bezocht en de reacties waren erg positief. Na een evaluatie hopen we dit evenement met regelmaat te organiseren.

3. **Netwerk van Gelderse natuurmakers.**
   Op dit moment starten we in de provincie Gelderland met het opzetten van een online netwerk van Gelderse natuurmakers via een website, facebook en twitter. Er is ruimte voor het delen van vragen, kennis en ervaring.



Daarnaast organiseren we vanuit dit netwerk drie keer per jaar inspirerende bijeenkomsten rond een bepaald thema. Over twee jaar evalueren we dit netwerk en bepalen we of en hoe we dit voortzetten.

4. **Eenvoudiger aanvragen van subsidies.**
   Vrijwilligers en burgerinitiatieven vinden het aanvragen van subsidies complex. We gaan kijken hoe dit beter, makkelijker en inzichtelijker kan, zodat het voor initiatiefnemers duidelijker is waar zij subsidies kunnen verkrijgen om hun ideeën uit te voeren. Ook is er behoefte aan kleinere bedragen of iets in de vorm van kennisvouchers.

5. **Zorgvuldig omgaan met vrijwilligers en lokale organisaties in gebiedsprocessen.**
   Vrijwilligers willen hun lokale kennis graag inzetten in gebiedsprocessen. Dat kan bijvoorbeeld door het ophalen van ideeën. Dit moet wel concreet zijn en het moet duidelijk zijn wat hun rol is en wat zij kunnen doen. Het motto hierbij is: liever niet te veel praten maar vooral doen.

6. **Uitwerking provinciale impulstraject groene vrijwilligers (PIT).**
   De provincie Gelderland doet mee met dit landelijke traject. Elke deelnemende provincie voert gesprekken met vrijwilligersorganisaties, waarna zij een advies opstellen hoe de organisaties verder versterkt of ondersteund kunnen worden. Dit vertalen we naar nieuwe acties.

7. **Gemeentelijk en waterschapsvrijwilligersbeleid.**
   Waterschappen en gemeenten krijgen steeds meer te maken met vrijwilligers en burgerinitiatieven. De waterschappen zetten bijvoorbeeld vrijwilligers in voor beheer en onderhoud beken en sprengen, rondleidingen op de rioolwaterzuiveringsinstallaties en dergelijke. Het Waterschap Vallei en Veluwe heeft recent een vrijwilligersbeleid opgezet wat als voorbeeld kan dienen. Doel van dit beleid is om helder te krijgen hoe gemeenten en waterschappen burgerinitiatieven en vrijwilligers kunnen ondersteunen.

8. **Meer samenwerking tussen organisaties die vrijwilligers begeleiden.**
   TBO's en intermediairs begeleiden allemaal vrijwilligers. Kan de samenwerking tussen deze organisaties verbeteren, zodat de inzet effectiever en efficiënter wordt? Dit geldt zowel voor het stedelijk- als het landelijk gebied. De provincie neemt het initiatief om organisaties bij elkaar te roepen en samen te verkennen hoe de samenwerking beter kan.



3 Ambitie 2: Natuurinclusief werken is de norm

Natuur heeft meerwaarde voor onze economie. Wonen nabij de natuur leidt namelijk tot hogere huizenprijzen en meer recreatie. De natuur heeft ook nut; ze produceert hout, zorgt voor schoon water en voor de bestuiving van landbouwgewassen. We beleven bovendien plezier aan de natuur en ze draagt bij aan onze gezondheid.

Cultuuromslag naar natuurinclusief werken
Om natuur en economie meer met elkaar te verbinden is er in de hele samenleving een andere manier van werken nodig. We zien de natuur nog te veel en te vaak als een hindermacht; een macht die beperkingen oplegt en ontwikkelingen tegenhoudt. Als we echter vanaf het begin de insteek hebben om in al onze plannen de natuur te willen verbeteren, dan leidt dit tot meer variatie in oplossingen en tot kwaliteit en biodiversiteit. Bij projecten voor bijvoorbeeld waterbeheer, woningbouw, bedrijventerreinen of windenergie verbeteren we bij deze werkwijze dan ook de natuur. Dit vraagt om een cultuuromslag. We moeten van ons huidige natuurexclusieve werken naar natuurinclusief werken.

Natuurinclusief werken
Onder natuurinclusief werken verstaan we dat we in al onze werkzaamheden van plannen, ontwerpen en bouwen tot en met beheren zodanig werken dat natuurwaarden er baat bij hebben.
Dit betekent proactief handelen ten bate van de natuur, in plaats van achteraf kijken of aan de Wet Natuurbescherming wordt voldaan en in hoeverre de regels die bestaan over mitigeren en compenseren van natuurwaarden gevolgd zijn.
Bij natuurinclusief werken gaat het om het creëren van synergie en meerwaarde voor de natuur. Daar horen termen bij als: duurzaam ondernemen, natuurinclusieve landbouw, natuurinclusief ontwerpen en natuur als vestigings- en bedrijfskwaliteit.

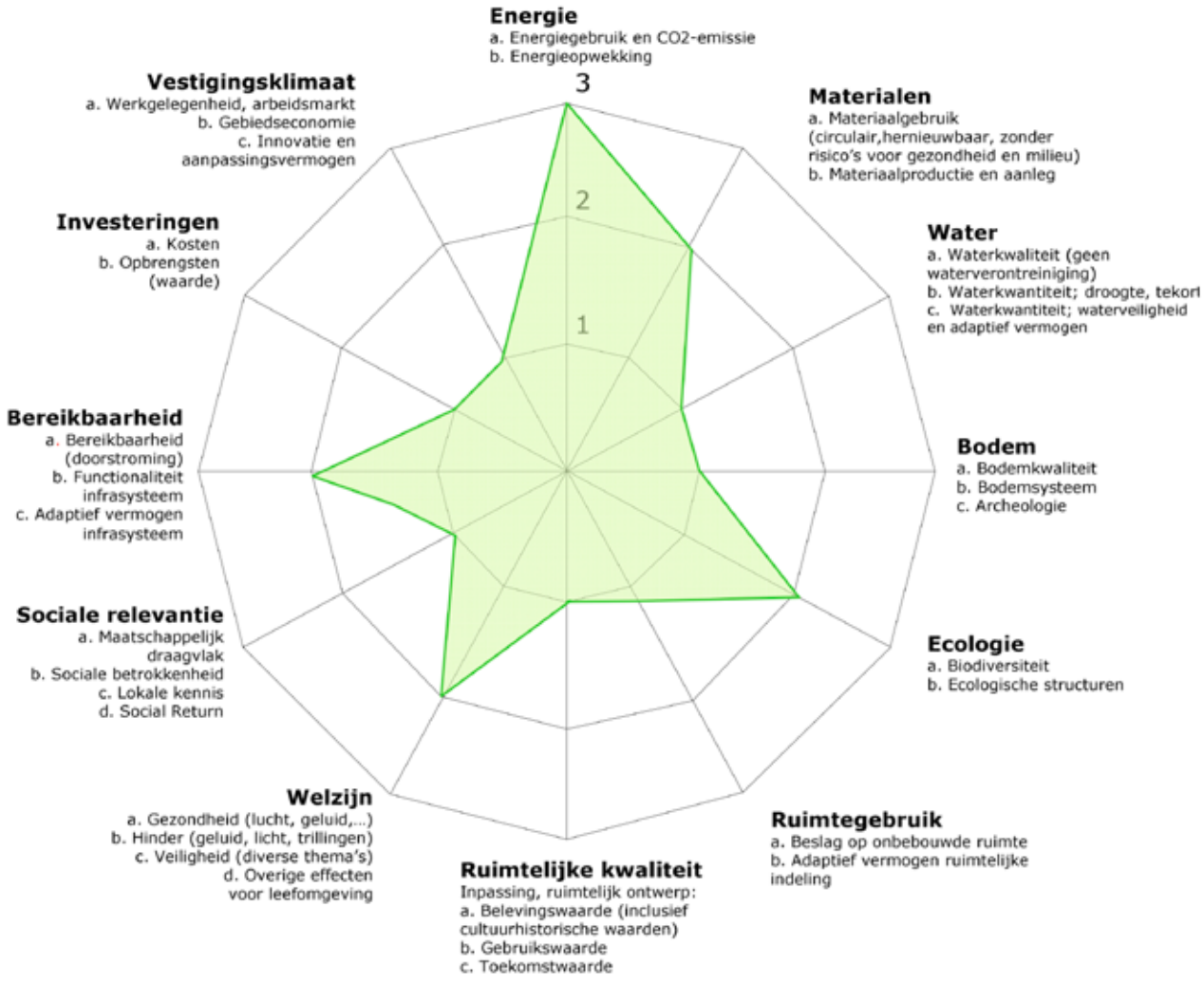


Duurzaam ondernemen
Het Nederlandse bedrijfsleven kiest steeds vaker voor maatschappelijk verantwoord en duurzaam ondernemen. Dat sluit aan bij de ambitie van de overheid om in te zetten op groene groei en een circulaire economie. Deze visies helpen om natuurinclusief werken hoger op de agenda te krijgen. Inzet voor Gelderland is dat wanneer partijen spreken over duurzaam ondernemen onderwerpen als energietransitie, circulaire economie, klimaat en biodiversiteit gezamenlijk op de agenda staan.

Doelgroepen
De voorgestelde acties rondom natuurinclusief werken richten zich op de volgende drie doelgroepen:
- De overheid: die geeft het goede voorbeeld;
- De landbouwsector: natuurinclusieve landbouw heeft de toekomst;
- Het bedrijfsleven: natuur als bedrijfskwaliteit.

3.1 De overheid geeft het goede voorbeeld

Om de maatschappelijke cultuuromslag naar natuurinclusief werken te maken, is het belangrijk dat de overheid het goede voorbeeld geeft. Het Rijk heeft in haar Natuurvisie aangegeven dit ook echt te willen gaan doen. Een onderzoek van Wageningen Environmental Research (Rijksprojecten: het natuurinclusieve werken?, december 2016) geeft echter aan dat natuurinclusief werken voor de Rijksoverheid eerder uitzondering dan regel is. Het onderzoeksrapport laat zien dat een cultuuromslag zowel politiek als ambtelijk noodzakelijk is om de kansen te kunnen benutten. Laten we hier als Gelderland van leren en kijken op welke wijze provincie, gemeenten en waterschappen dat beter kunnen. We bespreken nu een aantal aanknopingspunten die als basis kunnen dienen.



Een ambitieweb kan helpen om natuurinclusief te werken.

Slimme combinaties maken
Overheden benutten de mogelijkheden om slimme combinaties met de natuur te maken. Er zijn al voorbeelden van. Zoals het agrarisch natuur- en landschapsbeheer, waarin natuur en landbouw wordt gecombineerd. Of bij Ruimte voor de rivier en de Nadere Uitwerking Rivierengebied (NURG), waarbij de combinatie waterveiligheid en natuur centraal staat.

Ook in nieuwe opgaven gaan we op zoek naar mogelijkheden voor natuurcombinaties. Hoe kan de energietransitie natuurinclusief gebeuren en dus meerwaarde voor de natuur opleveren? Of de herstructurering van bedrijventerreinen en wegen? Ook in de stad(sranden) zijn er goede mogelijkheden voor het maken van natuurcombinaties. Denk aan recreatie, waterberging en natte natuur. De combinatie klimaat en natuur is een belangrijke en is zelfs als aparte ambitie benoemd (zie hoofdstuk 4).

Hoewel de initiële investeringen van natuurinclusief werken soms hoger zijn, verdient zich dit via lagere kosten voor beheer en onderhoud doorgaans terug. Onze insteek wordt: benut als overheid de mogelijkheden om bij de beleids- en planvorming, uitvoering en beheer een extra bijdrage voor de natuur te genereren. Om een afgewogen keuze te kunnen maken, worden steeds meer instrumenten ontwikkeld, zoals de MKBA (maatschappelijke kosten- en batenanalyse) en het ambitieweb.

Ambitieweb als hulpmiddel
Een hulpmiddel bij natuurinclusief werken is het door de grond-, weg en waterbouwsector ontwikkelde ambitieweb 'Duurzaam GWW' (zie afbeelding). De afdeling Onderhoud en Beheer van de provincie werkt hier sinds kort mee voor het beheren en onderhouden van wegen en fietspaden.

Natuurinclusief aanbesteden en subsidiëren
Veel van het werk waar overheden verantwoordelijk voor zijn wordt door derden gedaan. In de regel gebeurt de gunning via een aanbesteding of de overheid verstrekt er subsidie voor. In de voorwaarden en de beoordeling van de aanvragen gaan we als overheid meer aandacht besteden aan de bijdrage die het project of de aanvraag levert aan het creëren van synergie en meerwaarde voor de natuur. Ook nadat het project is aanbesteed of de subsidie is verstrekt blijft de overheid controleren of het voldoende natuurwinst oplevert.

Natuurinclusief inrichten en beheren van eigen gronden
Rijk, provincies, gemeenten en waterschappen hebben samen bijna een derde van alle grond in Nederland in handen. Zoals bermen, openbare ruimte, oevers en paden voor het onderhoud van sloten. Hoe kunnen we als overheden onze eigen gronden meer natuurinclusief ontwikkelen, verpachten, beheren, hergebruiken en verkopen? Instrumenten als tijdelijke natuur en/of een compensatiepool kunnen daarbij nuttig zijn.

Tijdelijke Natuur
Tijdelijke Natuur is natuur die spontaan ontstaat als wordt afgezien van natuurwerend beheer. Bij Tijdelijke Natuur heeft de grondeigenaar vooraf juridische toestemming geregeld om deze natuur op een later tijdstip te mogen verwijderen. Tijdelijke Natuur is goed voor mens, bedrijf én natuur!

Compensatiepool
Compensatiepool is een vooraf ingerichte locatie met natuur buiten het GNN. Organisatie of personen met een compensatieverplichting kunnen via een financiële bijdrage aan de compensatiepool hun compensatie realiseren. De provincie wil in 2018 een of meerdere compensatiepools realiseren.

Meer aandacht voor beschermen en bewaken van het natuurwaarden
Meer aandacht voor groen toezicht en handhaving is noodzakelijk. Een deel van de overheidsgronden wordt soms ongemerkt in gebruik genomen door aanliggende eigenaren. De gemeente Berkelland heeft daar groene handhaving op gezet en deze gronden weer terug in gebruik genomen. Ze zijn heringericht met aandacht voor natuur en landschap. Ook het beschermen van natuurlijke en landschappelijke elementen in bestemmingsplannen van gemeenten kan een bijdrage leveren. Ter ondersteuning van de handhaving gaat de provincie de ruimtelijke bescherming van natuur en landschap verbeteren en verankeren in de Omgevingsverordening.

Provincie is eindverantwoordelijk voor het natuurbeleid
De provincie is vanaf 2017 volledig verantwoordelijk voor het natuurbeleid. Het geeft ons vanuit de Wet Natuurbescherming zowel een beschermende als een toetsende rol. Daarnaast kunnen wij ons inzetten voor het realiseren van nieuwe natuur en hebben wij de mogelijkheid om natuurinclusief werken tot standaard te maken door dit vast te

leggen in beleid en vroegtijdige afstemming tussen programma's, de uitvoering en de vergunningverlening. We gaan het gesprek aan met gemeenten en waterschappen om dit ook te doen.

Acties
De voorgestelde acties rondom natuurinclusief werken zijn:

1. **Bestuurlijk overleg provincie, gemeenten en waterschappen.**
   Hoe zetten we de ambities uit dit document bestuurlijk op de agenda. Op 11 december 2017 is daarmee een start gemaakt.

2. **De provincie zorgt voor natuurinclusief werken door:**
   a. de omgevingsvisie: het uitwerken van biodiversiteit is een van de duurzame focusopgaven. Daarin is aandacht voor natuurinclusief werken en de ruimtelijke bescherming van natuur- en landschapselementen;
   b. het verkennen van de subsidies: in hoeverre is er voldoende aandacht voor biodiversiteit en natuur? Zo niet, is dat aan te passen?
   We leggen een voorstel met de verschillende subsidieprogramma 's voor aan GS;
   c. natuurinclusief grondgebruik en beheer van provinciale gronden: we onderzoeken hoe natuurinclusief werken hier een grotere rol in kan spelen;
   d. meer aandacht voor natuurinclusief denken en doen: dit gaan we stimuleren in alle gebiedsopgaven, programma's en afdelingen;
   e. natuurinclusief inkopen en aanbesteden: met de afdeling inkoop werken we potentiële mogelijkheden uit;
   f. vergunningverlening: in het voortraject van initiatieven denken we mee om te komen tot meer natuurinclusieve projecten.

3. **Gemeenten gaan natuurinclusief werken door:**
   a. de omgevingsvisie van de gemeente: biodiversiteit opnemen als een van de belangrijke thema's, met een biodiversiteitsplan als basis;
   b. natuurinclusief grondgebruik en beheer stimuleren: dit geldt voor gemeentelijke gronden, zoals openbare ruimte, groene bedrijventerreinen, bermen, terreinen rondom gebouwen en landbouwgronden;
   c. instrumenten inzetten: gemeenten maken gebruik van instrumenten zoals soortenmanagementplannen, ruimtelijke bescherming van natuur- en landschapselementen;
   d. meedenken: in het voortraject van initiatieven kan een gemeente meedenken om tot meer natuurinclusieve projecten te komen;
   e. meer aandacht schenken: gemeenten kunnen meer aandacht schenken aan natuurinclusief denken en doen in alle ontwikkelingen binnen de gemeente, inclusief aandacht voor het maken van slimme combinaties;
   f. inkoop en aanbesteding: gemeenten kunnen natuurinclusief inkopen en aanbesteden.

4. **Waterschappen gaan natuurinclusief werken door:**
   a. biodiversiteit: waterschappen nemen biodiversiteit op als een van de belangrijke thema's opnemen in hun waterbeheer-plannen, met een biodiversiteitsplan als basis;
   b. natuurinclusief grondgebruik en beheer: waterschapsgronden en wateren in en langs watergangen, rondom gebouwen, dijken en landbouwgronden worden natuurinclusief gebruikt en beheerd;
   c. meer aandacht schenken: waterschappen kunnen meer aandacht hebben voor natuurinclusief denken en doen in alle ontwikkelingen binnen het waterschap, inclusief aandacht voor het maken van slimme combinaties.

5. **Faciliteren en kennis.**
Provincie, gemeenten en waterschappen moeten over voldoende kennis beschikken over en ondersteuning krijgen bij natuurinclusief werken. De provincie kan dat faciliteren. Bijvoorbeeld op het gebied van informatie over in te zetten instrumenten, soortenrijkdom en ecologische kennis, of bij het meedenken bij nieuwe plannen en initiatieven. In overleg met programma's binnen de provincie en met gemeenten en waterschappen wordt bepaald wat nodig is en wat de provincie of het programma Natuur en Landschap daarin kan bijdragen.



Natuurinclusief landbouwbedrijf Veld en Beek (foto A.Vriend)

3.2 Natuurinclusieve landbouw heeft de toekomst

De term 'natuurinclusieve landbouw' verscheen voor het eerst in de Rijksnatuurvisie (2014). Sindsdien neemt het denken hierover een grote vlucht, mede vanwege de inzet van het kabinet voor het nieuwe Gemeenschappelijke Landbouwbeleid na 2020. Natuurinclusieve landbouw betekent aandacht voor een vruchtbare bodem, voor schoon water en voor een herkenbaar landschap. Het betekent ook werken aan voldoende weerstand tegen (dier)ziekten en plagen en rekening houden met de klimaatverandering. Een recente ontwikkeling in de natuurinclusieve landbouw is het integreren van boomteelt in de landbouw (agroforestry).

Natuurinclusieve landbouw
Natuurinclusieve landbouw is een ecologisch houdbare vorm van voedselproductie. Het maakt gebruik van wat de natuur op, om en onder het bedrijf te bieden heeft, versterkt de biodiversiteit van het boerenland en is zo min mogelijk belastend voor de natuur.
De uitdaging is om natuur en biodiversiteit op een rendabele wijze te integreren in de bedrijfsvoering. De agrariër zal de wisselwerking tussen ecologische en economische randvoorwaarden moeten zoeken en benutten. Natuurinclusieve landbouw kan in de bedrijfsvoering op verschillende manieren gestalte krijgen. Dit is afhankelijk van het type bedrijf, de locatie, de bodem, het watersysteem, het omliggende landschap en de accenten die een ondernemer zelf wil leggen. Er is dus geen blauwdruk te geven van 'het natuurinclusieve bedrijf'.

Onder de agrariërs is er begrip voor landschap en natuurbehoud en er is een wil om samen te werken. Op veel plaatsen verkennen zij hoe ze invulling kunnen geven aan natuurinclusieve landbouw. Het kent namelijk geen eenduidige uitwerking. Elke plek is uniek en op elke plek is het dus een zoektocht hoe en op welke wijze het concept zou kunnen werken.

Natuurinclusieve landbouw in Gelderland
Ook in Gelderland is er belangstelling voor natuurinclusieve landbouw. De eerste pilots staan al in de Agenda Vitaal Platteland. Provinciale Staten vragen om meer initiatieven en ook vanuit LTO-Noord, de agrarische collectieven, de terreinbeherende organisaties en het Gelders Particulier Grondbezit is belangstelling om ermee aan de slag te gaan. Het is hierbij van belang om in samenwerking met de hele keten naar rendabele bedrijfsvoering te zoeken.

De provincie Gelderland wil meer natuurinclusieve landbouw mogelijk maken, maar het moet in principe onafhankelijk van provinciale subsidies kunnen functioneren. Onze rol richt zich niet op doen van bedrijfsinvesteringen, maar op het faciliteren en bevorderen van kennisuitwisseling en het wegnemen van barrières.

Om deze wijze van boeren te stimuleren zoeken we de samenwerking met diverse programma's en agenda's van de provincie. Natuurinclusieve landbouw levert een bijdrage aan alle daarin gestelde doelen.

Tijdens expertmeetings in het september/oktober 2017 is verkend in welke gebieden natuurinclusieve landbouw een extra bijdrage kan leveren aan het behalen van de doelen van de Vogel- en Habitatrichtlijn (zie WENR-rapport 2847, november 2017). De gebieden waar de meeste biodiversiteitswinst is te halen zijn:
- Winterswijk en omstreken;
- de landgoederenzone tussen Veluwe en IJssel;
- het natuurgebied Grote Veld bij Vorden en omstreken;
- het Groene Valleilint tussen Voorthuizen-Putten-De Glind;
- het Binnenveld bij Wageningen;
- het centrale deel van de Achterhoek door het vergroten van de sponswerking van de bodem.

Acties
Voorgestelde acties rondom natuurinclusieve landbouw zijn:
1. Stimuleren van meer initiatieven.
   We gaan actief op zoek naar initiatieven voor natuurinclusieve landbouw. De provincie overlegt en maakt afspraken met interne partners, de Gelderse Partners Natuur en Landschap en partijen uit de keten.

2. Lobbyen bij de landelijke overheid.
   Aandacht voor wet- en regelgeving en inzet van instrumentarium blijft belangrijk om natuurinclusieve landbouw mogelijk te maken. Veel wet- en regelgeving is landelijk en Europees georganiseerd. Dat vraagt continue aandacht en lobby bij de landelijk overheid. Een voorbeeld waar het mis gaat, is het bepalen van het gebruik van de 'mestplaatsingsruimte agrarische gronden' op basis van luchtfoto's in plaats van op basis van kadastergegevens.

3.3 Natuur als vestigings- en bedrijfskwaliteit

Voor veel bedrijven is het groene en gezonde leefklimaat van Gelderland een belangrijke reden om zich te vestigen. Het bedrijfsleven in Gelderland kiest – net als in de rest van Nederland – steeds vaker voor maatschappelijk verantwoord en duurzaam ondernemen. Idealiter belast een bedrijf de natuur zo min mogelijk en versterkt het de biodiversiteit in de directe omgeving.

Natuurinclusief ondernemen

De uitdaging ligt erin om natuur en biodiversiteit op een rendabele wijze te integreren in de bedrijfsvoering. Hoe ambitieus willen en kunnen we zijn? Ondernemers moeten de wisselwerking tussen ecologische en economische randvoorwaarden zoeken en weten te benutten. Kiezen voor natuurinclusief ontwerpen, bouwen, werken en beheren vraagt om inspiratie, kennisuitwisseling en samenwerking tussen bedrijven, diverse organisaties en overheid. Er is namelijk geen blauwdruk van natuurinclusief ondernemen te geven. Iedere ondernemer zal het begrip op zijn of haar eigen manier en afhankelijk van de eigen locatie moeten vormgeven.

Voorbeelden van natuurinclusief ondernemen

Het productieproces of bedrijfsmodel
In Gelderland is een aantal bedrijven direct afhankelijk van de natuur. Zoals de papierindustrie, waterbedrijf Vitens, de delfstoffenwinning, de bosbouw en de sport- en recreatiesector. Deze bedrijven hebben impact op de natuur, zoals verdroging en verstoring. Gezien het belang voor de sector doen bedrijven zelf steeds meer aan inrichting en beheer van de natuur.

Natuurinclusief (her)bouwen

Bij nieuw- en herbouw van bedrijfsgebouwen bestaan er volop kansen voor het vergroten van de biodiversiteit. Bijvoorbeeld door bij de bouw te kiezen voor bepaalde ontwerpen en materialen en door ze te voorzien van neststenen voor vogels en vleermuizen. Ook groene daken en gevels hebben veel voordelen. Natuurinclusief (her)bouwen kan leiden tot innovatieve bouwmethoden.



Groen bedrijventerrein Centerpoort- Nieuwgraaf Duiven. Ruim 25 bedrijven en organisaties hebben onder de noemer Groene Allianties 'ja' gezegd tegen een duurzamer bedrijventerrein.

Groen-blauwe dooradering op bedrijventerreinen
Een grote opgave voor de aankomende jaren is het herontwikkeling en/of transformeren van bedrijventerreinen. Inzet is dat ze groen worden met een meerwaarde voor de natuur. Een groene inrichting op een bedrijventerrein maakt het een aantrekkelijke vestigingslocatie. Het versterkt de kwaliteit van de werkomgeving, wat de gezondheid en het welzijn van werknemers bevordert. Een groene inrichting nodigt bijvoorbeeld uit tot lunchwandelen en het reduceert stress.

Een groen bedrijventerrein levert ook geld op. Bijvoorbeeld in de vorm van energiewinst, een hogere waarde voor onroerend goed en minder leegstand. De groene inrichting werkt bufferend op de effecten van klimaatverandering en het vangt fijnstof weg. Een goede inrichting van de buitenruimte, de keuze voor de juiste materialen in combinatie met de juiste beplanting en goed beheer vergroot en versterkt bovendien de biodiversiteit. De 'Groene Allianties', een samenwerking tussen 25 bedrijven in Centerpoort-Nieuwgraaf in Duiven, toont dat het kan. De groep werkt samen aan een duurzamer bedrijventerrein.

Financiële bijdrage aan natuur
Steeds meer bedrijven zoeken de verbinding met de omgeving. De mogelijkheden daarvoor zijn legio. Een bedrijf kan bijvoorbeeld bijdragen aan een natuurinitiatief in de omgeving of met een natuurvereniging gaan samenwerken.
De provincie gaat met bedrijven, diverse organisaties en gemeenten kijken hoe duurzaamheid en biodiversiteit meer business as usual kan worden. Er is al een aantal instrumenten beschikbaar of in ontwikkeling, zoals tijdelijke natuur en een compensatiepool.

Acties
Voorgestelde acties rondom natuur als vestigings- en bedrijfskwaliteit zijn:

1. **Netwerk opbouwen.**
   Er zijn veel bedrijven en bedrijventerreinen in Gelderland waar kansen liggen voor vergroening. Hoe bereiken we de ondernemers? De provincie zet zich in om samen met Gelderse bedrijven, vertegenwoordigers van bedrijventerreinen en parkmanagementorganisaties een netwerk op te bouwen waarin ervaringen met natuur als bedrijfskwaliteit worden gedeeld. Zo kunnen we van elkaar leren en geïnspireerd raken door succesverhalen van anderen. Dit (kennis)netwerk sluit aan bij bestaande duurzaamheidsnetwerken in Gelderland. De provincie organiseert samen met VNO-NCW Midden en innovatieplatform Circles een bijeenkomst 'Duurzaam ondernemen' waar we koplopers op het gebied van natuurinclusief ondernemen onder de aandacht brengen. Deze bijeenkomst kan een jaarlijks vervolg krijgen.

2. **Programma om natuurinclusief ondernemen te stimuleren.**
   Als vervolg op de bijeenkomst 'Duurzaam ondernemen', ontwikkelt de provincie met dezelfde partners een programma 'Natuurinclusief ondernemen'.

3. **Navolgers van de Groene Allianties zoeken.**
   De provincie gaat samen met gemeenten en parkmanagers op zoek naar bedrijventerreinen die willen samenwerken om hun omgeving te verduurzamen en te vergroenen, waarbij voldoende aandacht moet zijn voor natuurinclusief ontwerpen, bouwen en beheren.

4. **Gemeenten stellen herstructureringsplannen en bedrijventerreinenvisies op.**
   De provincie gaat met gemeenten in gesprek hoe zij in hun plannen en visies meer aandacht kunnen besteden aan een groene inrichting en aan biodiversiteit. We kijken ook naar geplande bedrijventerreinen die niet meer gerealiseerd worden. Mogelijk biedt dit kansen voor groen.

4 Ambitie 3: Natuur en klimaat: logische partners

De effecten van klimaatverandering laten zich overal in de wereld voelen. Ook Nederland krijgt er steeds meer mee te maken. Denk aan de wateroverlast als gevolg van hoosbuien, extreme droogte, hittestress en de grotere kans op overstromingen vanuit onze rivieren. Omdat klimaatzones verschuiven heeft de klimaatverandering ook gevolgen voor de flora en fauna. Niet alle planten en dieren zijn in staat zich aan te passen, waardoor soorten gaan verdwijnen.

Klimaatmitigatie
Met het terugdringen van de uitstoot van broeikasgassen als CO2 proberen we de klimaatverandering te beperken

Klimaatadaptatie
Door de inrichting en beheer van onze buitenruimte aan te passen aan extremer weer proberen we de effecten van klimaatverandering op te vangen

Klimaatmaatregelen
Natuur kan zowel in de stad als op het platteland een rol spelen bij klimaatmitigatie en -adaptatie. Op dit moment werken de samenwerkende overheden en andere partijen verschillende klimaatmaatregelen uit, waarbij zij nadrukkelijk kijken naar de bijdrage die de natuur kan leveren. In Gelderland doen we aan klimaatmitigatie via het Gelders Energie Akkoord (GEA) en door duurzame landbouw te stimuleren.

We proberen ook meer variatie in planten en dieren te realiseren door een veerkrachtig biodiversiteitsnetwerk te ontwikkelen. Een netwerk dat tegen een stootje kan. Daarom is het belangrijk dat onze natuur- en kerngebieden voor bepaalde soorten robuuster worden, zodat ze de ecologische effecten van klimaatverandering op kunnen vangen (zie hoofdstuk 5)

Natuur en klimaat; logische partners
De ontwikkelingen binnen natuur en klimaat vullen elkaar aan. Het betekent dat we kijken hoe natuur gecombineerd kan worden met klimaat. En bij klimaat kijken we naar de combinatie met natuur.

Voorbeelden van de combinatie natuur en klimaat

CO_2 vastleggen en vasthouden
We kunnen CO_2 vastleggen door de aanplant van bos of het realiseren van andere natuurtypen die CO_2 vastleggen. Veengebieden kunnen we bijvoorbeeld vernatten en in de landbouw kunnen we duurzaam bodembeheer toepassen.

Bomen en planten om de temperatuur te verlagen
Groen maakt de stad klimaatbestendiger; bomen en planten verlagen de temperatuur in de stad. Een oppervlak met planten warmt minder snel op, bomen geven schaduw en groene daken hebben een koude- en warmte-isolerende werking. Bomen langs fiets- en wandelpaden maken dat het in hun schaduw prettiger wandelen en fietsen is.

Groen-blauwe dooradering
Met een groen-blauwe dooradering van stad en land kunnen we water vasthouden en bergen. Natuurgebieden werken als een spons; bij hoosbuien bergen ze water en ze houden het vervolgens lang vast. Ook bij natuurinclusieve landbouw is het mogelijk om water te bergen en vast te houden.

Klimaatcorridors
Klimaatbestendige natuur is robuuste natuur. Gelderland legt op dit moment klimaatcorridors aan; klimaatbestendige ecologische verbindingszones.



Acties
Voorgestelde acties voor natuur en klimaat zijn:

1. **Stimuleren van natuur in de stad.**
   Gemeenten kunnen natuur in combinatie met klimaat meenemen in hun plannen om verstening te ontmoedigen.

2. **Realisatie van ecologische verbindingszones.**
   De provincie en de gemeenten kunnen evz's combineren met klimaat en meenemen in het actieplan dat daarvoor wordt opgesteld (zie hoofdstuk 5.3)

3. **Natuurinclusieve landbouw combineren met klimaatadaptatie.**
   Het opvangen van wateroverlast en droogte in de landbouw gaan we combineren met de verandering naar natuurinclusieve landbouw (zie hoofdstuk 3.3).

4. **Opstellen Regionale adaptatiestrategieën.**
   De waterschappen stellen regionale adaptatiestrategieën (RASsen) op. De provincie zoekt het opvangen van de effecten van klimaatverandering in de combinatie van natuur in de stad, groen-blauwe dooradering en natuurinclusieve landbouw. Samen met waterschappen kijken waar we hier als partners kunnen optrekken.

5 Ambitie 4: Meer variatie in planten en dieren; biodiversiteit

Het vergroten van de biodiversiteit betekent letterlijk meer variatie; dus een groter aantal planten en dieren. Biodiversiteit is belangrijk voor al het leven op aarde, inclusief de mens. Elke soort heeft een eigen functie in de natuur en elke soort is afhankelijk van andere soorten.

Meeste biodiversiteit in natuurgebieden
Het zal geen verbazing wekken dat de meeste biodiversiteit in de natuurgebieden te vinden is. Daar hebben we de afgelopen jaren hard aan gewerkt via:

- het vergroten en verbinden van de natuurgebieden van het Gelders Natuur Netwerk door nieuwe natuur en ecologische verbindingszones te realiseren, landschapselementen aan te leggen en een actief soortenbeleid te voeren;
- het verbeteren van milieukwaliteit via de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS) en de Kaderrichtlijn Water (KRW);
- het ondersteunen van (agrarisch) natuur- en landschapsbeheer via de Subsidieregeling Natuur en landschapsbeheer (SNL);
- het beschermen van de natuur via de Wet Natuurbescherming (Natura 2000, soorten en houtopstanden) en de Ruimtelijke Ordening (Omgevingsverordening).

Er is meer inzet nodig
Willen we de biodiversiteit van de Vogel- en Habitatrichtlijn vergroten, dan moeten we meer doen om de verdroging, verzuring, vermesting en versnippering tegen te gaan, zo blijkt uit de recente evaluatie van het Natuurpact (jan 2017, Planbureau voor de Leefomgeving). Wageningen Environmental



Kootwijkerzand. Foto: L. Dik

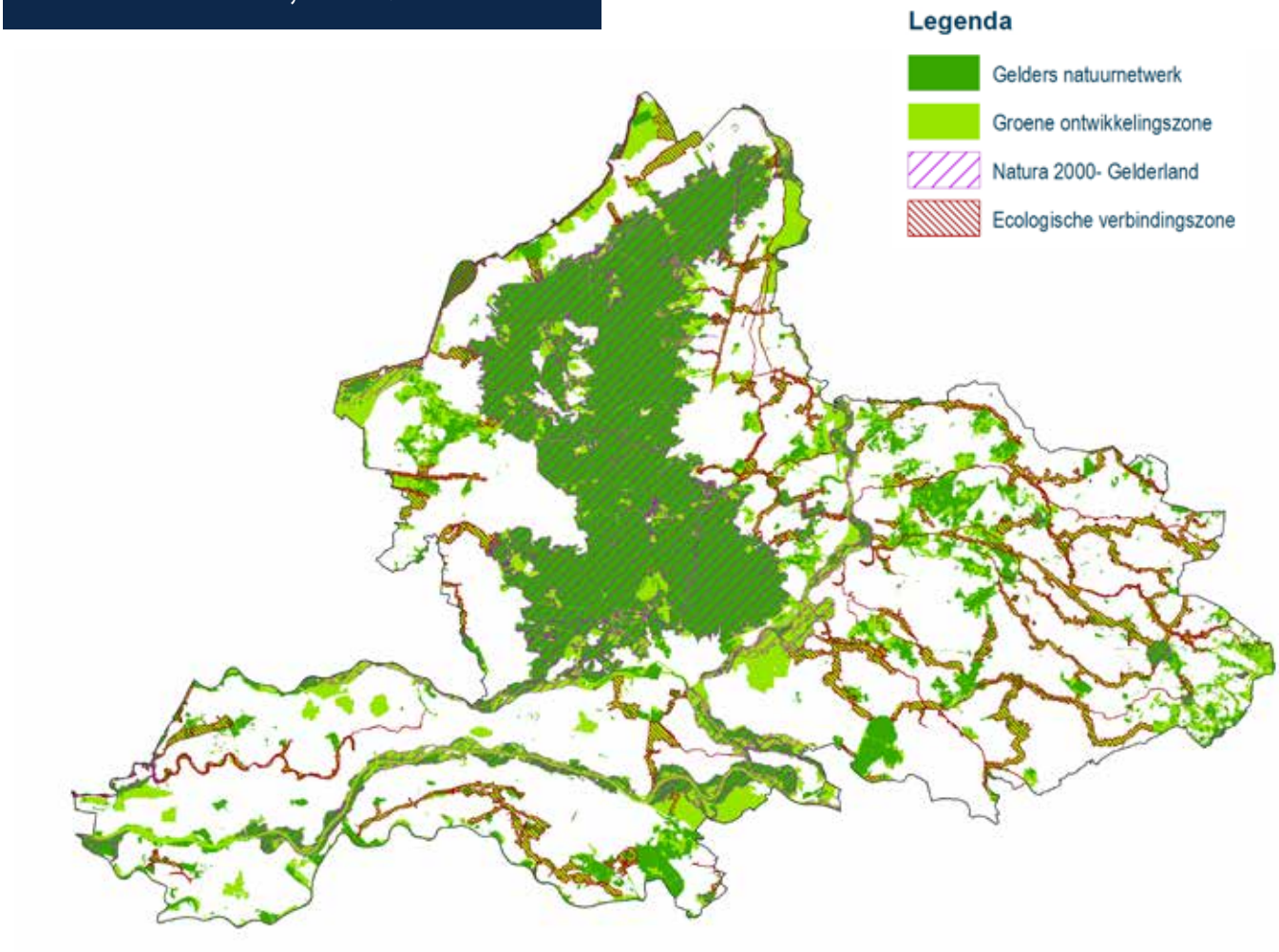
Research verkende en onderbouwde voor de provincie waar additionele maatregelen nodig zijn en welke precies om de doelstellingen van de VHR te halen (zie WENR-rapport 2847, oktober 2017). De resultaten van deze rapportage zijn meegenomen in dit ambitiedocument.

Willen we een stap verder komen met de biodiversiteit dan moeten we allemaal meer doen aan de natuur. En dan vooral aan de natuur *buiten* de natuurgebieden. De eerder genoemde ambities – natuur dichter bij de mensen brengen, natuurinclusief werken als norm en natuur en klimaat versterken elkaar – omvatten al veel acties die daar aan bijdragen. Al deze ambities en acties leiden gezamenlijk tot een biodiversiteitsnetwerk.

Wat is biodiversiteit
Het Biodiversiteitsverdrag van Rio de Janeiro (1992) hanteert de volgende definitie: 'Biodiversiteit is de variatie in organismen uit de gehele wereld en de ecologische verbanden waar ze deel van uitmaken; de diversiteit betreft de variatie binnen soorten, tussen soorten en tussen ecosystemen.'

Biodiversiteitsnetwerk
We proberen meer variatie in planten en dieren te realiseren door een veerkrachtig biodiversiteitsnetwerk te ontwikkelen. Een netwerk dat tegen een stootje kan en in staat is ontwikkelingen als klimaatverandering op te vangen. Daar werken we onder andere aan door het Gelders Natuurnetwerk te verbeteren. Dit netwerk van natuurgebieden vormt de ruggengraat. Daaraan verbinden we een groen-blauwe dooradering die we in heel Gelderland gaan creëren. In de stad, in de wijk, op bedrijventerreinen, in landbouwgebieden, langs wegen en waterlopen en op particuliere erven. Om dit te bereiken, hebben we aanvullend op het huidige beleid ook aandacht voor:

- Natuurgebieden met kwaliteit
- Waternatuur
- Natuur op het platteland
- Natuur in de stad
- Soorten



Natuurgebieden in Gelderland

5.1 Natuurgebieden met kwaliteit

Het Gelders Natuurnetwerk is een samenhangend netwerk van internationaal, nationaal en provinciaal belang. Het omvat de natuurgebieden in de provincie, de ecologisch zeer waardevolle wateren (HEN), de natte landnatuur en de weidevogelreservaten. Het Gelders Natuurnetwerk ronden we in 2025 af. Dan is 5300 hectare nieuwe natuur ingericht, zoals in 2012 met het Rijk en de Gelderse Partners Natuur en Landschap was afgesproken. We maken als provincie geen gebruik van de categorie bijzondere provinciale natuurgebieden die de Wet Natuurbescherming biedt in artikel 1.12 lid 4.

Kwaliteitswinst boeken door systeembenadering

Binnen dit natuurnetwerk groeit de aandacht voor kwaliteitsverbetering van de bestaande natuur. Er is kwaliteitswinst te halen als we meer werken vanuit een systeembenadering van de natuurgebieden en haar omgeving. Dat betekent meer aandacht voor de landschaps-ecologische, geomorfologische en hydrologische processen. En op basis daarvan beter letten op de al eerder genoemde:

- verdroging
- versnippering
- verzuring
- vermesting

Daarnaast zijn brongerichte maatregelen nodig, zoals het terugdringen van de verzuring bij landbouwbedrijven door technische maatregelen of het omschakelen naar natuurinclusieve landbouw.

Natura 2000-gebieden

De vijftien Natura 2000-gebieden binnen het Gelders Natuurnetwerk zijn internationaal beschermd. We volgen de Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR) om de biodiversiteit hier te behouden of te verbeteren. Op dit moment werkt de provincie via de eerste fase van de Programmatische aanpak Stikstof (PAS) aan een kwaliteitsverbetering van deze gebieden. In een tweede fase nemen we de nieuwste ontwikkelingen en inzichten mee. Het is mogelijk om via pilots ervaring op te doen met de effectiviteit van verschillende maatregelen, zodat we daar alvast op kunnen voorsorteren.

Acties

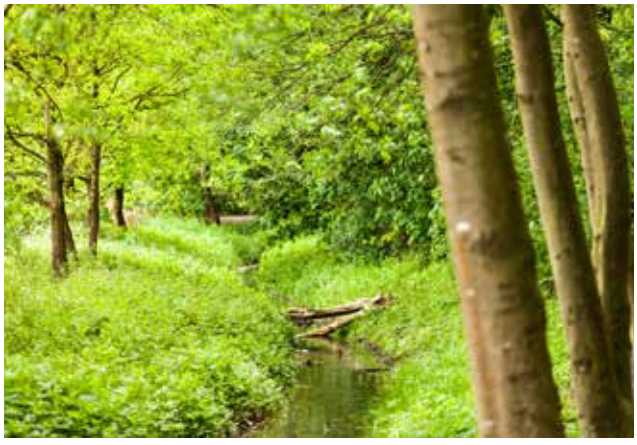
Op basis van de evaluatie van het Natuurpact (jan 2017, Planbureau voor de Leefomgeving) beoordeelden de provincie en de betrokken partners in twee expertmeetings welke aanvullingen op het bestaande beleid nodig zijn om de kwaliteit van de natuurgebieden in Gelderland te verbeteren (WENR-rapport 2847, oktober 2017). Het leidt tot de volgende acties:

1. **Evaluatie van de ambitiekaart en de kwaliteit van het natuurbeheer in Gelderland.**
   Hoe realistisch zijn onze ambities uit het Natuurbeheerplan? Mogelijk dat ze voor sommige gebieden naar beneden moeten, bijvoorbeeld voor de kleine bossen in de Achterhoek. Voor andere gebieden kunnen ze wellicht omhoog, bijvoorbeeld voor sommige delen van de uiterwaarden, waar dan ook de natuurambitie van het Rijk voor de grote rivieren in meegenomen kan worden. Daar koppelen we meteen de vraag aan wat haalbaar is qua beheer. Zijn er wellicht andere manieren van beheer nodig om de gewenste resultaten te halen?

2. **Opstellen van een programma bodemherstel van de Veluwe.**
   Op de Veluwe gaan we pilots uitvoeren om de mineralenbalans te herstellen en de effecten van verzuring te verminderen. Bijvoorbeeld via het toepassen van steenmeel, de aanplant van een andere mix van boomsoorten en/of ander bosbeheer.

3. **Verdroging van de Achterhoek.**
   De verdroging van natuurgebieden in de Achterhoek vraagt om een aanpak van het gehele watersysteem in combinatie met natuurinclusieve landbouw en maatregelen in het kader van klimaatadaptatie.

4. **Systeembenadering van gebiedsprocessen.**
   Vanuit het Gelders Natuurnetwerk en de PAS-maatregelen (stikstof)vinden op dit moment in 26 gebieden zogenaamde gebiedsprocessen plaats. We gaan werken vanuit de bovengenoemde systeembenadering en verkennen of we verder kunnen komen dan de 65% biodiversiteit op basis van het WENR-rapport. Dit geldt onder andere voor gebieden als Winterswijk en omstreken, het Groene Valleilint in de Gelderse Vallei, het Grote Veld nabij Vorden en het beken- en sprengengebied van de Oost-Veluwe.



Renkums beekdal

5.2 Waternatuur

Naast de landnatuur is de waternatuur erg belangrijk voor meer variatie in planten en dieren. De provincie Gelderland telt een groot aantal beken, sprengen en waterlopen. In een klein deel van deze wateren komt bijzondere natuur voor die de moeite waard is om te beschermen.

In Gelderland onderscheiden we:
- HEN-wateren: wateren van het Hoogste Ecologische Niveau
- SED-wateren: wateren met een Specifiek Ecologische Doelstelling

De HEN-wateren benaderen de natuurlijke situatie het meest. Ze zijn onderdeel van het Gelders Natuurnetwerk. De SED-wateren zijn ook bijzonder, maar iets minder, omdat er sprake is van meer humane beïnvloeding (stedelijk gebied, landbouw). Ze maken geen deel uit van het GNN.

Nieuwe categorie: natuurwateren

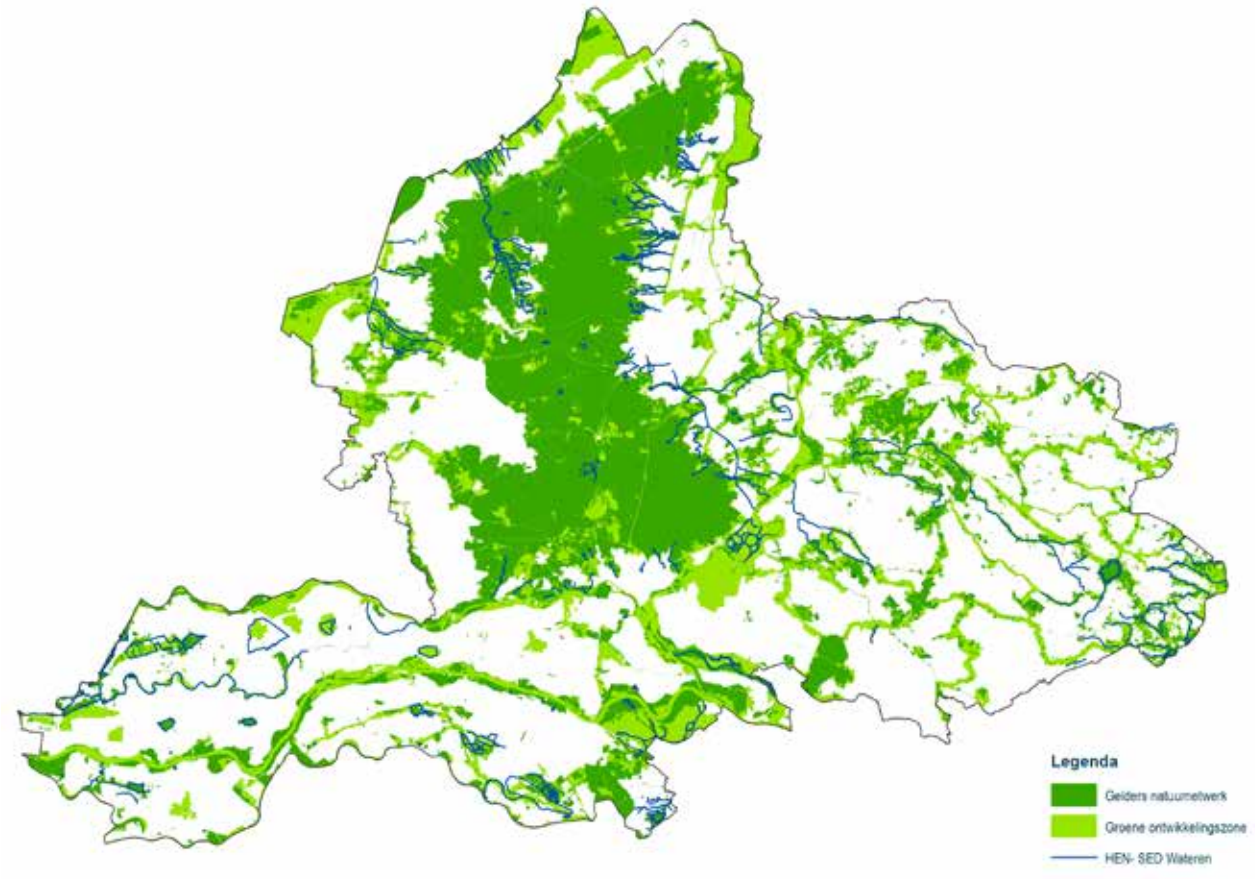
De provincie stelt voor om deze classificatie te vereenvoudigen door HEN- en SED-wateren samen te voegen tot één categorie: natuurwateren. Bij de SED-wateren kijken we per situatie of zij de status natuurwater kunnen krijgen en dus toegevoegd kunnen worden aan het GNN.

De ecologische doelen voor de natuurwateren zijn zeventien jaar geleden vastgesteld. Sindsdien is er veel veranderd: onder andere in het natuurbeleid, het waterbeleid en de kennis over natuurwateren. Natuurbeleid is gedecentraliseerd naar de provincie, waardoor het soortenbeleid een belangrijke provinciale verantwoordelijkheid is geworden. Daarnaast zijn de inspanningen op het gebied van ecologie mede dankzij de Kaderrichtlijn Water ook bij de waterschappen toegenomen. Waterschappen en provincie werken bijvoorbeeld samen aan ontsnippering, zoals de aanleg van vispassages en agrarisch waterbeheer via de agrarische collectieven.

Onze kennis over de natuurwateren is toegenomen. De aandacht voor vervolgbeheer is tot nu toe echter onderbelicht gebleven. Dit kan leiden tot negatieve effecten op de waternatuur. Deze ontwikkelingen vragen om actualisatie van het beleid en beheer van de ecologisch waardevolle natuurwateren. In het bestuurlijk overleg van Gedeputeerde Staten en Gelderse Waterschappen (GS-BOGW) van februari 2017 is dit bestuurlijk vastgelegd.

Overige wateren

De overige wateren kunnen eveneens bijdragen aan meer variatie in planten en dieren. De waterschappen werken dit uit. Wij vragen hen dit natuurinclusief te doen (zie 3.1).



Waternatuur in Gelderland

Acties
De voorgestelde acties voor waternatuur zijn:

1 **Vaststellen van natuurwateren.**
In overleg met de waterschappen beoordeelt de provincie welke SED-wateren waardevol genoeg zijn om de status van natuurwater te krijgen. Deze wateren voegen we toe aan het GNN.

2 **Actualisatie van beleid en concrete maatregelen.**
De provincie stelt samen met de waterschappen een kader op om de actualisatie van de natuurwateren en de bijbehorende streefdoelen uit te voeren. Een van de onderdelen van het kader zal een zesjaarlijkse evaluatie zijn. Dan wordt gelijk de ambitie voor de volgende periode vastgelegd.

3 **Beheer en inrichting van overige wateren.**
De waterschappen geven in overleg met de provincie invulling aan het beleid voor de inrichting en het beheer van de overige wateren, inclusief de oevers. Hierbij kijken we in het bijzonder naar de verbetering van de waterkwaliteit, hoe in te spelen op klimaatveranderingen, de biodiversiteit en het landschap.

5.3 Natuur op het platteland

Het platteland bestaat vooral uit landbouwgrond, maar ook uit landgoederen, verblijfs- en dagrecreatie, infrastructuur, woningen en bedrijven. De biodiversiteit bestaat hier uit bomen en bermen, bloemrijke graslanden en kruidenranden, weide- en



Natuur op het platteland

akkervogels, bijen en insecten, maar ook onder de grond leeft er veel. Willen we een stap verder komen dan vraagt dat extra inzet van ons allemaal.
We moeten meer doen aan de plattelandsnatuur *buiten* de natuurgebieden. Nu worden dit soms wel de witte gebieden genoemd.

In combinatie met andere functies
Op het platteland zoeken we de ontwikkeling en instandhouding van de biodiversiteit in de combinatie met andere functies. De norm daarbij is: natuurinclusief denken en doen (zie hoofdstuk 3) door iedereen die in het landelijk gebied woont, werkt en recreëert. Het betekent dat het landelijk gebied meerdere doelstellingen heeft. Met oog voor het versterken van de biodiversiteit en het landschap (zie ook de Agenda Landschap) is er ruimte voor:
- economische ontwikkeling (hoofdstuk 3)
- klimaatadaptatie (hoofdstuk 4)
- vasthouden van CO_2 (hoofdstuk 4)



Bittervoorn en zijn mossel

Nieuwe impuls aan de realisatie van ecologische verbindingen (evz's)
De ecologische verbindingszones staan al een tijdje op de kaart. De zones verbinden natuurgebieden, zodat planten en dieren zich tussen de verschillende natuurterreinen kunnen verplaatsen. Samen met de gemeenten en waterschappen evalueren we de voortgang van de verbindingen en we kijken wat nodig is om een nieuwe impuls aan de aanleg van evz's te geven.

Groen-blauwe dooradering op het platteland
De biodiversiteit en het bijbehorende landschap (nat én droog) willen we op het platteland tot in de kleinste haarvaten in stand houden en het liefst versterken. Dit speelt in de directe omgeving van mensen, op de eigendommen van overheden, boeren en particulieren (gronden, gebouwen en erf) en langs wegen en waterlopen. Het agrarisch natuur- en landschapsbeheer en de landschapsregeling zijn instrumenten die hier al een bijdrage aan leveren.

Natuurinclusieve landbouw
De biodiversiteit op het platteland en in de natuurgebieden staat door de huidige vorm van landbouw flink onder druk. In sommige gebieden werkt de landbouw al aan agrarisch natuur- en landschapsbeheer. We zoeken naar meer mogelijkheden van natuurinclusieve landbouw (zie hoofdstuk 3.2).
In de huidige Omgevingsvisie (2017) is de Groene Ontwikkelzone opgenomen. Om buiten het GNN meer aandacht te hebben voor biodiversiteit is het gewenst het beleid te laten gelden voor het *gehele* plattelandsgebied buiten het GNN. Namelijk het bijdragen aan de kernkwaliteit en biodiversiteit van de omgeving.

Acties
Aanvullend op eerdere voorgestelde acties voor natuur op het platteland stelt de provincie de volgende acties voor:

1. **Actieplan realisatie ecologische verbindingszones.**
   Samen met gemeenten en waterschappen evalueren we de voortgang van de verbindingen en we stellen een actieplan op om de evz's te realiseren. Met de waterschappen zijn al afspraken in een bestuursovereenkomst gemaakt die op basis hiervan worden geactualiseerd.
2. **Handhaving van de groen-blauwe dooradering.**
   De gemeente Berkelland heeft ervaring opgedaan met de groene handhaving op eigen gronden en de bescherming van landschapselementen via de omgevingswet (zie hoofdstuk 3.1). De inzet is dat meer gemeenten dit gaan doen. Mogelijk dat deze werkwijze ook effectief is bij het gebruik van gronden langs waterlopen die van het waterschap zijn.
3. **Aanpassen landschapsregeling voor groen-blauwe dooradering platteland.**
   Naast natuurinclusief werken door de overheden is er ook ruimte voor het realiseren van landschap en biodiversiteit door boeren en particulieren. De provincie actualiseert de landschapsregeling, met aandacht voor een biodiversiteitsplan (meer aandacht voor en een visie op biodiversiteit en soortenrijkdom). Gemeenten kunnen de landschapsregeling opnieuw inzetten.
4. **Biodiversiteitsplan opstellen.**
   Gemeenten stellen een biodiversiteitsplan op voor het in stand houden en versterken van soorten, het aanleggen van evz's en de groen-blauwe dooradering op zowel het platteland. Dit plan is de basis voor de omgevingsvisie van gemeenten. We starten met vier pilots in Ede, Winterswijk, Apeldoorn en Geldermalsen.

5.4 Natuur in de stad

Door de toenemende verstedelijking woont binnenkort het grootste deel van de inwoners van Gelderland in de stad. Het wordt dus steeds belangrijker om de stad in te richten met voldoende groen en natuur. Nu al is er in de steden meer natuur te vinden dan menigeen denkt. Ga de stad in en kijk tussen de stoeptegels of naar de gevels van gebouwen: daar groeit en bloeit het volop.
Voor een aantal soorten is de stad zelfs het belangrijkste leefgebied en daarom van groot belang voor hun voortbestaan. Bijvoorbeeld voor bepaalde muurplanten, huismussen, gierzwaluwen en bepaalde vleermuizen.



Stadsnatuur

In combinatie met andere functies
In de stad zoeken we de ontwikkeling en instandhouding van biodiversiteit – net als op het platteland – in de combinatie met andere functies. En ook hier is de norm: natuurinclusief denken en doen door iedereen die in de stad woont, werkt, beweegt en recreëert.
Natuur in de stad is niet alleen van belang voor de biodiversiteit. Een groene leefomgeving draagt ook bij aan een beter leefklimaat. Niet alleen omdat mensen direct bij huis een groene leefomgeving willen om in te recreëren, maar ook omdat water en groen de temperatuur tijdens de zomermaanden met enkele graden kan verlagen (zie hoofdstuk 2 en 4).

De groen-blauwe dooradering in de stad
Door als gemeente, inwoners en bedrijven samen te werken aan een groen-blauwe dooradering van de stad zal de biodiversiteit de komende jaren toenemen. Het is zaak te kiezen voor de juiste inrichting, de juiste materialen en de juiste beplanting. De ene struik of plant is aantrekkelijk voor vlinders, de andere voor bijen en weer een andere biedt een goede schuilmogelijkheid voor vogels om nesten in te bouwen. Dus de toenemende verstening die je nu in steden ziet draagt daar niet aan bij.

Ook het herinrichten van water in de stad is een stap in de goede richting. Kijk hoe Apeldoorn en Arnhem op dit moment hun beken weer bovengronds brengen. Zowel bij groene als blauwe natuur gaat het niet alleen om de aanleg, maar ook om het beheer.

Natuurinclusief bouwen
Bij (nieuw)bouw bestaan volop kansen voor de vergroting van de biodiversiteit in de stad. Natuurinclusief bouwen betekent kiezen voor bepaalde ontwerpen en materialen. Gebouwen kunnen bijvoorbeeld neststenen voor vogels krijgen; een relatief goedkope inpassing die geschikt is voor mussen, gierzwaluwen en spreeuwen. En bij na-isolatie van woningen kunnen voorzieningen voor vleermuizen worden ingepast. Natuurinclusief bouwen houdt ook in dat we de (groene) daken en gevels benutten.

Acties
De gemeente is de belangrijkste partij die kan zorgen voor meer natuur in de stad. Zij heeft de juiste instrumenten en contacten met zowel de inwoners als de bedrijven. Gemeenten kunnen het goede voorbeeld geven en de mens dichter bij de natuur brengen (zie hoofdstuk 2 en 3.1). Verdere voorgestelde acties voor natuur in de stad zijn:

1. **Biodiversiteitsplan opstellen.**
   Gemeenten stellen een biodiversiteitsplan op voor het instandhouden en versterken van soorten en van de groen-blauwe dooradering in de stad (zie hoofdstuk 5.3).

2. **Natuurinclusief bouwen stimuleren.**
   Gemeenten stimuleren inwoners, aannemers en hoveniers tot het meer natuurinclusief bouwen en inrichten van huizen en tuinen.



Duurzaam bouwen



Draaihals. Foto: M. Bolck

5.5 Soortenrijkdom

We zien dat in het verleden de aandacht van het natuurbeleid vooral over gebieden ging. Tegenwoordig zijn soorten veel belangrijker geworden. In Gelderland komen soorten voor die van internationaal belang zijn.

Soortenbeleid

In haar soortenbeleid geeft de provincie aan om welke planten en dieren het precies gaat. Het provinciale soortenbeleid gaat tot nu toe vooral over soorten in de natuurgebieden en niet over soorten in de stad of op het platteland. De provincie Gelderland voert op dit moment het volgende beleid:

- Soorten waarvoor Gelderland een belangrijk leefgebied is en waar het slecht mee gaat krijgen extra aandacht.
- Soorten waar het te goed mee gaat en die overlast veroorzaken (wilde zwijnen), bestrijden we. Dit beleid houden we in stand. Dit betekent dat er mogelijk meer soorten in de toekomst te bestrijden zijn.
- Voor invasieve soorten – vreemde soorten die inheemse soorten verdringen, zoals de Japanse duizendknoop – gaan we beleid ontwikkelen.

Leefgebieden

In de stad of het landelijk gebied leven andere soorten dan in natuurgebieden. Bij welke ontwikkeling dan ook, het is altijd van belang te kijken welke soorten in de omgeving voorkomen en hoe zij bij de inrichting en het beheer ingepast kunnen worden, natuurinclusief werken (zie hoofdstuk 3). Het ontbreekt tot nu toe vaak aan voldoende kennis over welke maatregelen wanneer geschikt zijn.

Acties

Voorgestelde acties voor soortenrijkdom zijn:

1. **Kennis en informatie delen.**
   De provincie zorgt dat kennis en informatie beschikbaar komt over de leefgebieden van soorten en welke maatregelen nodig of gewenst zijn.

2. **Soortenmanagementplan opstellen.**
   In overleg met de provincie stellen gemeenten een soortenmanagementplan op, zodat onder voorwaarden voor bepaalde activiteiten ontheffing verleend kan worden. We starten met vier pilots om ervaring op te doen.

3. **Beleid uitwerken voor invasieve soorten.**
   De provincie werkt beleid uit hoe om te gaan met invasieve soorten. We richten ons daarbij vooral op soorten die nog niet gevestigd zijn. Voor soorten die zich al in Gelderland gevestigd hebben zoeken we naar effectieve bestrijdingsmaatregelen.



6 Uitvoering

In onderstaande tabellen zijn de acties per ambitie opgenomen, evenals de rol van de provincie, van derden en uit welk budget het gefinancierd kan worden.

Ambitie 1: Mensen dichter bij de natuur brengen

Actie	Rol provincie	Rol derden	Financiering
Regelmatig communiceren over natuur in de omgeving	initiatiefnemer	Gelderse Partners Natuur en Landschap: meewerkend	Ieder uit eigen communicatie-budget
Ambassadeurs van de Gelderse natuur	initiatiefnemer	IVN: uitvoerend	Ontwikkelkosten uit Burgerbetrokkenheid
Samen inwoners betrekken bij gebiedsprocessen	agenderend bij gebiedsprocessen van partners Initiatiefnemer bij eigen gebiedsprocessen	Gemeenten, TBO en Waterschappen: initiatiefnemer/ agenderend	Onderdeel van de financiering van het gebiedsproces
Meer groene schoolpleinen en sportvelden	faciliterend	Gemeenten en Intermediaire organisaties: uitvoerend	Uit Burgerbetrokkenheid
Jongeren betrekken bij natuur- en landschapsontwikkeling en beheer	initiatiefnemer	Gemeenten: initiatiefnemer Intermediaire organisaties: uitvoerend	Uit Burgerbetrokkenheid en cofinanciering gemeenten
Meer aandacht voor natuur in het onderwijs	agenderend	Intermediaire organisaties: uitvoerend Gemeenten: initiatiefnemer	IVN-subsidie, burgerbetrokkenheid samen met voedsel, leefbaarheid en klimaat
Gelderse natuurprijs	initiatiefnemer	Gelderse Partners Natuur en Landschap: meewerkend	Uit Burgerbetrokkenheid Samenwerking met Ruimte en leefbaarheid
Jaarlijks evenement voor vrijwilligers en burgerinitiatieven	initiatiefnemer	Gelderse Partners Natuur en Landschap: meewerkend	Uit burgerbetrokkenheid
Netwerk van de Gelderse Natuurmakers	faciliterend	WENR: uitvoerend	Uit Burgerbetrokkenheid (lopende opdracht)
Eenvoudiger aanvragen subsidies	initiatiefnemer uitvoerend		
Zorgvuldig omgaan met het betrekken van vrijwilligers en lokale organisaties in gebiedsprocessen	agenderend uitvoerend	Gelderse Partners Natuur en Landschap: uitvoerend	
Uitwerking PIT-traject	initiatiefnemer		Uit Burgerbetrokkenheid
Gemeentelijk en waterschaps-vrijwilligersbeleid	agenderend	Gemeenten en Waterschappen: initiatiefnemer	Gemeenten en waterschappen
Meer samenwerking tussen organisaties die vrijwilligers begeleiden	initiatiefnemer	Gelderse Partners Natuur en Landschap: uitvoerend	

Ambitie 2: Natuurinclusief werken wordt de norm

Actie	Rol provincie	Rol derden	Financiering
Bestuurlijk overleg provincie, gemeenten en waterschappen	initiatiefnemer agenderend faciliterend uitvoerend	Gemeenten en Waterschappen: agenderend uitvoerend	Samen met omgevingsvisie
De provincie gaat natuurinclusief werken	Programma N&L initiatiefnemer	Overige programma's: agenderend uitvoerend	Biodiversiteits-budget Samen met Agenda Landschap
Gemeenten gaan natuurinclusief werken	agenderend	Gemeenten: initiatiefnemer	Eigen budget gemeenten samen met Agenda Landschap en omgevingsvisie
Waterschappen gaan natuurinclusief werken	agenderend	Waterschappen: initiatiefnemer	Eigen budget Waterschappen samen met Agenda Landschap en programma water
Faciliteren en kennis	faciliterend	Gemeenten en Waterschappen uitvoerend	
Stimuleren van meer initiatieven	faciliterend agenderend	Gelderse Partners Natuur en Landschap: initiatiefnemer uitvoerend	Agenda Vitaal Platteland samen met Agenda Landschap, programma bodem en ondergrond
Lobbyen bij de landelijke overheid	initiatiefnemer agenderend	Gelderse Partners Natuur en Landschap: agenderend Rijk: uitvoerend	
Netwerk opbouwen	initiatiefnemer	VNO-NCW Midden: initiatiefnemer Circles: initiatiefnemer Gelderse bedrijven: meewerkend	Samen met Programma (Circulaire) Economie
Programma om natuurinclusief ondernemen te stimuleren	initiatiefnemer	VNO-NCW Midden: initiatiefnemer Circles: initiatiefnemer	Samen met Programma (circulaire) Economie
Navolgers van de Groene Allianties zoeken	initiatiefnemer	Gemeenten en bedrijven: initiatiefnemer	Samen met Programma Economie
Opstellen herstructurerings-plannen en bedrijventerreinen-visies	agenderend	Gemeenten: initiatiefnemer	Samen met Programma Economie

Ambitie 3: Natuur en klimaat; de logische combinatie

Actie	Rol provincie	Rol derden	Financiering
Stimuleren van natuur in de stad	agenderend faciliterend	Gemeenten: initiatiefnemer	Gemeenten, programma toekomstbestendige stad, Steengoed benutten, klimaat
Realisatie van de evz's combineren met klimaat	agenderend faciliterend	Gemeenten en waterschappen: uitvoerend	Samen met klimaat Biodiversiteitsbudget voor de droge evz's Natte evz's uit samenwerkingsovereenkomst Waterschappen
Natuurinclusieve landbouw combineren met klimaatadaptatie	agenderend stimulerend	Landbouw: uitvoerend	AVP, klimaat en programma Bodem en ondergrond
Opstellen Regionale adaptatiestrategieën	agenderen	Waterschappen: initiatiefnemer	Water, klimaat, biodiversiteitsbudget



Ambitie 4: Meer variatie in planten en dieren genereren (biodiversiteit)

Actie	Rol provincie	Rol derden	Financiering
Evaluatie ambitiekaart en kwaliteit natuurbeheer in Gelderland	initiatiefnemer uitvoerend	Beheerdersoverleg: meewerkend	
Opstellen programma bodemherstel van de Veluwe	initiatiefnemer	Beheerders Veluwe: meewerkend uitvoerend	Herstel en kwaliteitsverbetering natuur, programma bodem en ondergrond
Verdroging Achterhoek	initiatiefnemer	Gelderse partners Natuur en Landschap: uitvoerend	Koppeling met klimaat en AVP
Systeembenadering gebiedsprocessen	initiatiefnemer uitvoerend	Gelderse partners Natuur en Landschap: uitvoerend	Koppeling met klimaat en AVP Aanleg nieuwe natuur en herstelmaatregelen, programma bodem en ondergrond
Vaststellen natuurwateren	initiatiefnemer	Waterschappen: meewerkend	Samen met Programma Water
Actualisatie van beleid en concrete maatregelen.	agenderend	Waterschappen: initiatiefnemer	Samen met Programma Water
Beheer en inrichting overige wateren	agenderend	Waterschappen: initiatiefnemer	Samen met Programma Water
Actieplan realiseren van ecologische verbindingen (evz's)	initiatiefnemer	Waterschappen en Gemeenten: uitvoerend	Biodiversiteitsbudget voor de droge evz's Natte evz's uit samenwerkingsovereenkomst Waterschappen
Aanpassen landschapsregeling voor Groenblauwe dooradering.	initiatiefnemer agenderend uitvoerend	Gemeenten en Waterschappen: uitvoerend	Landschapsregeling Natuurinclusief werken (§ 3.1)
Handhaving van de groenblauwe dooradering.	agenderend	Gemeenten en Waterschappen: initiatiefnemer	
Biodiversiteitsplan opstellen	agenderend	Gemeenten: initiatiefnemer	Landschapsregeling en biodiversiteitsbudget
Biodiversiteitsplan opstellen	agenderend	Gemeenten: initiatiefnemer	Landschapsregeling en biodiversiteitsbudget
Natuurinclusief bouwen stimuleren	agenderend	Gemeenten: initiatiefnemer	
Kennis en informatie delen	initiatiefnemer	Soortenorganisaties: meewerkend	
Soortenmanagementplannen opstellen	agenderend faciliterend	Gemeenten: initiatiefnemer	Uitvoeringskosten Wet Natuurbescherming, biodiversiteitsbudget
Beleid uitwerken voor invasieve soorten	initiatiefnemer	Gelderse Partners Natuur en Landschap: meewerkend	Uitvoeringskosten Wet Natuurbescherming

Verklaring van gebruikte afkortingen

EVZ	Ecologische verbindingszone
GNMF	Gelderse Natuur- en Milieu Federatie,
GNN	Gelders Natuurnetwerk
HEN	Natuurwateren van het hoogste ecologische niveau
IVN	Instituut voor natuureducatie
JAB	Jongerenadviesbureau
KRW	Kaderrichtlijn Water
PAS	Programmatische Aanpak Stikstof
Pit	Provinciaal impulstraject vrijwilligersbeleid
SED	Natuurwateren met een specifiek ecologische doelstelling
SLG	Stichting Landschapsbeheer Gelderland
SNL	Subsidiestelsel Natuur en Landschap
TBO's	Terreinbeherende organisaties
VHR	Vogel- en Habitatrichtlijn
WENR	Wageningen Environmental Research (voorheen Alterra)



Bijlage 1: Betrokkenen in het proces

Gelderse Partners Natuur en Landschap

Naam organisatie	Naam partner
Provincie Gelderland	Dhr. J.J. van Dijk
Provincie Gelderland	Dhr. G.J. de Fijter
Provincie Gelderland	Dhr. M. Bolck
Waterschap Rijn IJssel	Dhr. P. Schrijver
Waterschap Vallei&Veluwe	Dhr. D. Schoonman
Waterschap Rivierenland	Dhr. Gremmen
Gelderse Milieufederatie	Dhr. V. Vintges
LTO Noord	Dhr. B. Haarman
Vereniging Natuurmonumenten	Dhr. L. Berris
Het Geldersch Landschap	Dhr. P. van den Tweel
Staatsbosbeheer	Mw. R. Roeters
Gelders Particulier Grondbezit	Drs. A. Fockema Wurfbain
Stichting Landschapsbeheer Gelderland	Dhr. A. Vriend
SBNL/Natuurlijk Platteland Oost	Dhr. J. Roemaat
Collectieven ANB	Dhr. Lagerweij
Gemeente Winterswijk	Dhr. G.J te Gronde
Gemeente Rijnwaarden	Dhr. J. Lamers
Gemeente Barneveld	Dhr. A. De Kruijf
Bosgroepen	Dhr. R. Jans
Nationaal Park de Hoge Veluwe	Dhr. S. van Voorst tot Voorst
Defensie	Dhr. F. Mandemaker
Kroondomein	Dhr. A. Willems

Agendaleden	
Waterschap Rijn IJssel	A. te Pas
Waterschap Rijn IJssel	L. Bol
Waterschap Vallei&Veluwe	H. Nobbe
Waterschap Vallei&Veluwe	R .Eisenga
	J. de Vries
Waterschap Rivierenland	E. Kuindersma
Waterschap Rivierenland	J. Spieksma
Waterschap Rivierenland	S. van de Pol
Gelderse Milieufederatie	secretariaat
LTO Noord	T. Elzinga
Vereniging Natuurmonumenten	W. Goedhart
Het Gelders Landschap	R. van der Wal
Het Gelders Landschap	S. Brouwers
Staatsbosbeheer	P. Scheepers
Nationaal Park de Hoge Veluwe	Jacob Leidekker,
Gelders Particulier Grondbezit	A. Prins
Stichting Landschapsbeheer Gelderland	S. Nijhuis
SBNL/Natuurlijk Platteland Oost	J.C. Duivenvoorden
Collectieven ANB	Y. Ruessen
Gemeente Winterswijk	J. Snellenberg
Gemeente Rijnwaarden	A. Schenk
Gemeente Barneveld	A. Bossenbroek

Contactpersonen gemeenten

Achterhoek

Oostgelre	Andre te Brake
Lochem	Anne Stortelder
Aalten	I. Oonk
Winterswijk	Arjen Poelmans
Berkelland	Jan Luc van Eijk
Doetinchem	Margreet Nusselder
Bronckhorst	Willy Kempers
Oude IJsselstreek	Richard Krabben
Oude IJsselstreek	H. Grotenhuis
Doesburg	Wim Roelofs
Duiven	Huib Aalders
Rijnwaarden	Ard Schenk
Zevenaar	Dick Molema
Zupthen	Hella Helsdingen
Montferland	Renate Meiland

Veluwe -West

Nijkerk	Liesbeth Janssen
Nijkerk	Klaske Ypma
Wageningen	Wilma Pol
Renkum	André Menting
Ede	Wim Kuster
Ede	Carlo van Rijswijk
Barneveld	Sander van Nieuwenhuizen
Barneveld	Jan Kardol
Putten	Michel Struijs
Putten	Pieter Vermeer
Scherpenzeel	J. Boertjes
Ermelo	Dick Saaltink
Elburg	Hettie Tychon
Elburg	Cor Duitman
Oldebroek	Dave Zappeij
Harderwijk	N. Heijboer
Nunspeet	Myra Hagens

Veluwe- Oost

Epe	Henk Posthuma
Epe	Rob Philipsen
Heerde	G. Dieters
Heerde	Niek Haverkamp
Hattem	Menno Ter Braak
Brummen	Sander Bosman
Apeldoorn	Paul Ganzevles
Apeldoorn	Petra Bennink
Voorst	Ben Roeterd
Voorst	W. van Oorschot
Rheden	M. Hazeleger
Rheden	Nienke Moll
Rozendaal	

Rivierenland West

Culemborg	Kitty Lamaker
Geldermalsen	Annemieke Gerris
Zaltbommel	Martine Kriesch
Neerijnen	Nicole Aarts
Lingewaal	B. van Ochten
Maasdriel	E. Zondag
Tiel	R. Hemelrijk
Buren	L. Boasson

Rivierenland Oost

Wijchen	Lambert van Beusekom
Druten	Susanne Welbers
Heumen	Marieke Bos
Overbetuwe	Bas Colen
Arnhem	Robin Driessen
Beuningen	Karin Eppink
Lingewaard	Ben Zweerink
Lingewaard	Evelien Luggenhorst
Berg en Dal	Ineke Wisseling
Berg en Dal	Maarten Merkus
Nijmegen	van Bezemer
West Maas en Waal	Masja van Ingen
Neder-Betuwe	Peter Kegelaar
Westervoort	Ed van Karnenbeek

Deelnemers expertmeeting WENR

1e expertmeeting intern
Jaap Ex
Marius Bolck
Johan Cronau
Joost van Kuijk
Dick van Hoffen
Henri Stakenburg
Teun Spek
Bert Meijers
Gert Jan de Fijter
Marianne van der Veen
Lyda Dik (prov. Gelderland)
Rogier Pouwels (WEnR)
Peter Verweij (WEnR)
René Jochem (WEnR)
Joep Frissel (WEnR)

2e expertmeeting extern
Arthur Ebregt (Kroondomein Het Loo)
Volkert Vintgens (GNMF)
Merijn Biemans (Natuurmonumenten)
Jakob Leidekker (Hoge Veluwe)
Erik Klein Lebbink (Staatsbosbeheer)
Jaap Bouwman (Bosgroepen)
Bernard Oosting (GNMF)
Dick van Hoffen (Gelderland)
Lyda Dik (prov. Gelderland)
Rogier Pouwels (WEnR)
Peter Verweij (WEnR)
René Jochem (WEnR)
Joep Frissel (WEnR)

Overige personen

Naam Organisatie	Naam
GLK	Renske Terhürne
Bosgroepen	Jaap Bouman
NM	Mirjam Kleine Koerkamp
IVN	Linda IJmker
VNO NCW	Rob Oostermeijer
Recron	Ivo Gelsing
Cascade-zandwinning	Leonie van der Voort
Vitens	Peter Salverda
Vitens	Anne Immers
LTO-Noord	Klaas de Lange
Collectieven	Yvette Ruessen
WSRL	Andre van Aken
WVV	Maarten Veldhuis
WSRL	Ton van der Putten
WRIJ	Michiel Schaap
WUR	Robbert Snep
HAN/Circles	Rob Westerdijk
Alliander	Carla Roghair en Josha van der Beek

Bijlage 2:
Relatie met andere provinciale plannen

Dit ambitiedocument Natuur staat niet op zichzelf. Binnen de provincies zijn vele visies, gebiedsopgaven, programma's, agenda's en plannen waar de ambities uit dit document een relatie mee hebben en die zelfs via deze plannen gerealiseerd kunnen worden. Hieronder worden de belangrijkste plannen op de rij gezet.

Omgevingsvisie

Op 25 mei 2017 is de Startnotitie Actualisatie Omgevingsvisie en –verordening 2018: Gelderland pakt door met focus vastgesteld door GS. Daarin staat de ambitie om de Gelderse Omgevingsvisie en -verordening in 2018 door te ontwikkelen en, voor zover nu al mogelijk, "omgevingswetproof" te maken. Dit gebeurt op basis van de ontwikkelingen om ons heen – waaronder de Omgevingswet – en op basis van onze eigen ervaringen. Daarbij worden de volgende processtappen en tussenproducten gerealiseerd:

- Verkennen leidt tot de Startnotitie
- Samen richten (co-creëren) leidt tot de Kadernota
- Uitwerken en schrijven leidt een Ontwerp
- Ter visie en besluiten leidt tot een eindvoorstel

Essentie van het ambitiedocument Natuur is wil Gelderland een stap verder te zetten aan de natuur, dan moet dat vooral buiten de natuurgebieden. Of te wel natuurinclusief denken en doen. Dat vraagt een brede (samenhangende) benadering van het vraagstuk. De omgevingsvisie biedt de mogelijkheid dit nader uit te werken, zodat natuurinclusief handelen wordt versterkt in het licht van de verschillende opgaven. Kunnen bereikbaarheid, versterken vestigingsklimaat voor wonen en werken, circulaire economie, klimaatbestendigheid en/of de energietransitie bijdragen aan het vergroten van biodiversiteit? Of andersom, hoe geven we dan als provincie het goede voorbeeld? Biodiversiteit is daarom onderdeel van de de focusopgave duurzaamheid waar we in het traject van de Omgevingsvisie aandacht aan willen geven, zoals aangegeven in de startnotitie. Dat kan alleen door inzet van samenwerking en inzet van ons allemaal: gemeenten, waterschappen, het maatschappelijk veld, bedrijfsleven en de inwoners uit Gelderland. In de omgevingsvisie beschrijven we waar we onze meerwaarde en ons belang zien.

Vanaf de start vindt een intensieve samenwerking plaats tussen het proces rondom het opstellen van de omgevingsvisie in het kader van de focusopgave Biodiversiteit en het ambitiedocument Natuur. Ook het komende jaar zal in het kader van de omgevingsvisie verder worden samengewerkt aan de vertaalslag en concretisering van de ambities uit dit document naar de omgevingsvisie en verordening.
Dit ambitiedocument Natuur is bouwsteen voor de actualisatie van onze Omgevingsvisie die eind 2018 wordt vastgesteld. De omgevingsvisie zal dan tevens fungeren als onze Natuurvisie zoals aangegeven in de Wet Natuurbescherming (WNb, artikel 1.7).

Agenda Landschap

Tegelijk met het opstellen van dit ambitiedocument Natuur is ook de Agenda Landschap opgesteld en op 12 december 2017 vastgesteld in Gedeputeerde Staten. Met het uitbrengen van de Agenda Landschap koppelen we het duo-beleidsbegrip 'Natuur en Landschap' los. Aan de ene kant is er het natuurbeleid met als richtinggevende ambitie de biodiversiteit. Hiervoor geldt een specifieke, duidelijk herkenbare provinciale verantwoordelijkheid vanuit de Wet natuurbescherming en de decentralisatie van het natuurbeleid en het heeft vandaar uit haar eigen instrumenten, procedures en plannen.

Het landschap vraagt om een andere benadering. Een benadering waarin we antwoorden vinden op de vraag naar de veranderbaarheid van onze fysieke leefomgeving als gevolg van de opgaven van onze tijd. Zoals de eisen van de moderne landbouw, de ontwikkeling van nieuwe energiebronnen en de uitvoering van grote waterwerken. De Agenda Landschap zal dus op eigen benen staan.

De acties uit de Agenda Landschap overlappen voor een deel met de ambities voor natuur. Het ligt dan ook voor de hand om waar mogelijk samen op te trekken. Het is van belang dat het versterken van de landschappelijke en cultuurhistorische karakteristieken gebeurt met aandacht voor biodiversiteit.

Uitvoeringskader Wet Natuurbescherming

De Wet natuurbescherming (Wnb) is door Gelderland op 1 januari 2017 beleidsneutraal ingevoerd. Dat betekent dat wij standaarden van het Rijk en oude standaarden van onszelf hebben overgenomen. Naar aanleiding van wensen van onze partners, zoals aangegeven in zienswijzen en regionale bijeenkomsten met gemeenten en omgevingsdiensten, worden kaders voor de uitvoering van de Wnb herzien. Het gaat hierbij vooral om uitvoeringsregels ten behoeve van vergunning- en ontheffingverlening voor gebiedsbescherming, soortenbescherming en houtopstanden. Daarnaast betreft het de ontwikkeling van een programma voor invasieve exoten. Dit ambitiedocument Natuur geeft input voor het uitvoeringskader zoals de mogelijkheid om soortenmanagement plannen op te stellen en de randvoorwaarden voor het soortenbeleid.

Agenda Vitaal Platteland

In de Agenda Vitaal Platteland worden 7 inhoudelijke perspectieven onderscheiden:

- Landbouw en gezondheid
- Voedselbeleid
- De ketens sluiten
- Local for Local
- Natuurinclusief ondernemen, natuurinclusieve landbouw
- VAB's en andere economische dragers
- Mestverwerking.

Op basis van deze inhoudelijke perspectieven kunnen jaarlijks projectvoorstellen worden ingediend. De eerste projectvoorstellen zijn al goedgekeurd. De perspectieven hebben ook een duidelijk relatie met de ambities uit het dit document. Met name op het onderdeel natuur-inclusief ondernemen, natuur inclusieve landbouw gaan we de komende tijd intensief met elkaar samen werken om tot meer projecten te komen (sluit aan bij de ambitie natuurinclusief werken van dit document hoofdstuk 3).

Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie

Op Prinsjesdag 2017 verscheen het Deltaprogramma voor 2018. Dit Deltaprogramma bevat voor het eerst een Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie: een gezamenlijk plan van gemeenten, waterschappen, provincies en het Rijk dat de aanpak van extreme wateroverlast, hittestress, droogte en de gevolgen van overstromingen versnelt en intensiveert. Onze ambitie, zoals vermeld staat in de huidige Omgevingsvisie en ook is verwoord in het Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie: "Klimaatadaptatie is uiterlijk in 2020 in ons beleid verankerd en de samenleving is in 2050 klimaatbestendig en waterrobuust ingericht".

De volgende stappen zijn:

- het opstellen van een plan van aanpak met planning en begroting hoe de klimaatadaptatie wordt verankerd in ons beleid
- hoe we onze bijdrage leveren aan een klimaatbestendig en waterrobuust Gelderland.





We maken bewust geen zelfstandig klimaat-adaptatieprogramma: de aard van de adaptatie is juist dat we bij alles wat wij doen en investeren, adaptatie meenemen. En dat we nu starten met de twee onderdelen: klimaat inclusief werken en regionale adaptatiestrategieën. Vanuit dit ambitiedocument Natuur zien we natuur en klimaat als logische partners en hebben dit uitgewerkt in een van de vier ambities. Wij zullen hierin samenwerken met de acties voor klimaat (hoofdstuk 4).

Uitvoeringsagenda Circulaire economie

Circulaire Economie is een breed concept en het inspireert tot veel initiatieven in de samenleving. Wij willen als provincie impact veroorzaken en voorkomen dat ons beleid versnippert. Daarom is gekozen voor een duidelijke focus via drie actielijnen te weten:

- Zelf het goede voorbeeld geven: we geven zelf het goede voorbeeld en ondersteunen regio's die de circulaire economie centraal stellen in hun gebiedsopgave;
- Efficiënter omgaan met bestaande grondstoffen: we gaan bedrijven stimuleren om efficiënter met schaarse grondstoffen om te gaan, en
- Ontwikkelen en toepassen van nieuwe biobased grondstoffen: we willen een schaalsprong realiseren in de verwaarding van nieuwe biobased grondstoffen, waarin Gelderse bedrijven en instellingen landelijk een koppositie innemen. Heel concreet gaat het om: a) natuurvezels in papier en textiel, b) nutriënten uit mest, en c) meer plantaardige eiwitten in voedsel.

Met name in actielijn 1 en 2 vinden dit ambitie-document Natuur en de uitvoeringsagenda Circulaire Economie elkaar. Bovendien zoeken we de samenwerking om te kijken hoe we de doelgroep bedrijven kunnen benaderen.

Overige programma's

De provincies heeft verder nog vele programma's waar vanuit dit document een relatie ligt en de samenwerking gezocht gaat worden om de ambities te realiseren. Te denken valt aan programma Bodem en Ondergrond (ambitie natuur inclusieve landbouw), programma Bedrijventerreinen (ambitie natuur als vestigings- en bedrijfskwaliteit) en programma toekomstbestendige stad (ambitie natuur en klimaat, natuur in de stad).

Gebiedsopgaven

De provincie heeft de volgende gebiedsopgaven waar zij aan werken:

- Achterhoek: richt zich op slimme technieken en een aantrekkelijke woonomgeving.
- Veluwe: werkt vanuit de kwaliteit van natuur, cultuur en landschap aan verbetering van het toeristische aanbod en (digitale) bereikbaarheid.
- Stedelijk netwerk Arnhem-Nijmegen: focust op gezondheid en groene energie met 'cross-overs' naar voeding.
- Ede/Wageningen en het omliggende gebied: richt zich als FoodValley op de (inter)nationale bekendheid rond voeding, voedseltechniek en de innovatie ervan.
- Stedendriehoek: (omgeving Apeldoorn, Deventer en Zutphen) wil als Clean Tech-regio werk maken van een schone energieneutrale regio.
- Gelderse Corridor: wil meer werk halen uit het goederenvervoer langs de A15, de Betuweroute en de grote rivieren.

Gekeken wordt hoe natuurinclusief werken en de aandacht voor de ambities uit dit ambitie document hier een beter plek in kunnen krijgen.



Colofon

Uitgave
Provincie Gelderland

Ambitiedocument Natuur: Gelderland, een provincie met veelzijdige natuur voor iedereen

Zaaknummer: 2016-012209

Provincieloket, telefoonnummer (026) 359 99 99

e-mailadres: post@gelderland.nl



Provincie Gelderland
Markt 11
6811 CG Arnhem
Postbus 9090
6800 GX Arnhem
026 359 99 99
provincieloket@gelderland.nl
www.gelderland.nl

17154 001